

Rivista Italiana di Studi Catalani

La *Rivista Italiana di Studi Catalani*, pubblicata con periodicità annuale in formato cartaceo, è la prima e unica rivista scientifica italiana di catalanistica, finalizzata allo studio e alla riflessione critica sulla cultura catalana in ogni sua manifestazione, nel segno della più ampia interdisciplinarietà. Patrocinata dall'AISC, di cui accoglie l'espressione culturale, è aperta alla comunità scientifica e accademica internazionale e si propone come strumento di diffusione della ricerca individuale e di gruppo, nazionale ed estera, d'incoraggiamento del confronto a livello sovranazionale su temi di ricerca nell'ambito della catalanistica, a partire dalla tradizione epistemologica consolidata per favorire l'avanzamento dei metodi d'indagine e delle conoscenze e per promuovere il rinnovamento della ricerca nel settore attraverso il dialogo costante con altre aree disciplinari. Accoglie contributi scientifici originali e inediti a tema libero (articoli, note, recensioni) e proposte per la sezione monografica di carattere filologico, letterario, linguistico, artistico, storico e culturale in senso lato, con estensione temporale dalle origini alla contemporaneità.

Indicizzazione nei database internazionali:

ANVUR (Classe A), CARHUS Plus, NSD - Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers (Level 1), ERIH+, MLA, MIAR - Matriu d'Informació per a l'Anàlisi de Revistes.

Menció de la Delegació del Govern de la Generalitat de Catalunya a Itàlia 2015.

Direzione scientifica

Patrizio Rigobon (Università "Ca' Foscari" di Venezia), Maria Teresa Cabré (Presidente della Secció Filològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Claudio VENZA (Università degli Studi di Trieste).

International Advisory Board

Lola Badia (Universitat de Barcelona), Enric Bou (Università "Ca' Foscari" di Venezia), Kálmán Faluba ("Eötvös Loránd" Tudományegyetem, Budapest), Maria Grossmann (Università degli Studi dell'Aquila), Jaume Martí Olivella (University of New Hampshire, Durham, NH), Joan Ramon Resina (Stanford University, Stanford, CA), Roser Salicrú i Lluch (Institutió Milà i Fontanals, C.S.I.C. e Institut d'Estudis Catalans, Barcelona), Tilbert Dídac Stegmann (Goethe-Universität, Frankfurt am Main), Giuseppe Tavani (Professore emerito, Università di Roma La Sapienza).

Direzione editoriale

Veronica Orazi (Università degli Studi di Torino)

Redazione

Gabriella Gavagnin (Universitat Central, Barcelona), Silvia Grassi (ERC Executive Agency, Bruxelles), Barbara Greco (Università degli Studi di Torino), Elena Pistolesi (Università per Stranieri di Perugia).

Università degli Studi di Torino

Dip.to di Lingue e Letterature Straniere e Culture Moderne

via Verdi 10 – I-10124 Torino

tel. +39 011 6702000 fax +39 011 6702002

veronica.orazi@unito.it

<https://www.ediorso.it/riscat/index.html>

Pubblicazione periodica annuale registrata presso il Tribunale di Alessandria al n. 32/2015 (4 maggio 2015) ISSN 2279-8781 ANCE 206402

Direttore Responsabile: Lorenzo Massobrio

Rivista Italiana di Studi Catalani

8 (2018)

Edizioni dell'Orso
Alessandria

Volume edito a cura di V. Orazi

pubblicato con contributo di fondi:

La Rivista Italiana di Studi Catalani è patrocinata da:

© 2018

Copyright by Edizioni dell'Orso s.r.l.

via Rattazzi 47 – I-15121 Alessandria

tel. +39 0131 252349 fax +39 0131 257567

e-mail: info@ediorso.it

<http://www.ediorso.it>

Realizzazione editoriale e informatica: ARUN MALTESE (bibliotecnica.bear@gmail.com)

Grafica della copertina: PAOLO FERRERO (paolo.ferrero@nethouse.it)

È vietata la riproduzione, anche parziale, non autorizzata, con qualsiasi mezzo effettuata, compresa la fotocopia, anche a uso interno e didattico. L'illecito sarà penalmente perseguibile a norma dell'art. 171 della Legge n. 633 del 22.04.1941

ISSN 2279-8781

ANCE 206402

ISBN 978-88-6274-867-4

Indice

MARCELLO GRIFÒ	
<i>Maria Montessori e la Catalogna. Pedagogia sperimentale e interazioni sociali a Barcellona (1913-1923)</i>	1
FRANCESC VILANOVA	
<i>1967. Història d'un llibre. "Catalanisme i revolució burgesa" de Jordi Solé Tura</i>	39
JOSEP MURGADES	
<i>Identitat i estructura: les dones altres de "La Ben Plantada"</i>	107
VICENT MARTINES	
<i>Diàlegs interdisciplinaris entre text i imatge. Pintar amb paraules en "Tirant lo Blanch" de Joanot Martorell i en la "Tragèdia de Caldesa" de Joan Roís de Corella:</i> <i>ἔκφρασις, ὑποτύπωσις i ἐηράγεια</i>	127
MIREIA FERRANDO SIMON	
<i>Infantesa i identitat en "Temps d'innocència" de Carme Riera</i>	141
NOTE	
NARCÍS GAROLERA	
<i>Carner, traductor. Assaig de bibliografia</i>	159
ATTUALITÀ	
JOAN BORJA I SANZ	
<i>Sobre "Cantonet" de Gaspar Jaén i Urban</i>	173

RECENSIONI

Laura Bolo, *Mecanismes narratius en la construcció dels personatges de la novel·lística rodorediana*, Barcelona, Fundació Mercè Rodoreda - IEC, 2018, 111 pp. (J.À. Cano), pp. 179-183; Vicent Beltran Calvo, Carles Segura-Llopes, *Els parlars valencians*, València, Universitat de València, 2017, 395 pp. (K. Faluba), pp. 184-187; Agustí Pons, *Maria Aurèlia Capmany. L'època d'una dona. Edició del centenari (1918-2018)*, Barcelona, Meteora, Col·lecció Cronos 31, 2018, 475 pp. (V. Orazi), pp. 188-191; Maria Aurèlia Capmany, *Cartes impertinents de dona a dona*, Valls, Cossetània Edicions, 2018, 129 pp. (V. Orazi), pp. 192-195; Gaspar Jaén i Urban, *Formació d'una ciutat moderna de grandària mitjana. Elx, 1740-1962*, Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2017, 732 pp. (M. Lucchini), pp. 196-199; Gaspar Jaén i Urban, *D'una festa que canta: la Festa d'Elx entre els segles XX i XXI*, Alacant, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil Albert, 2017, 88 pp. (J.M. Escolano i López), pp. 200-206; *Del manuscrit a la paraula digital / From Manuscript to Digital Word. Estudis de llengua i literatura catalanes / Studies of Catalan Language and Literature*, edited by M. Pérez Saldaña and R. Roca, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, IVITRA Research in Linguistics and Literature 16, 2018, 444 pp. (V. Orazi), pp. 207-209; August Bover, *Blau marí. Poemes i proses*, pròleg de V. Panyella, epíleg d'O. Pi de Cabanyes, Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa Edicions, 2018, 107 pp. (V. Orazi), pp. 210-213; Cesare Giardini, *Antologia dei poeti catalani contemporanei 1845-1925*, postfazione di V. Orazi, Roma Edizioni di Storia e Letteratura - Centro Studi Piero Gobetti, 2018, 314 pp. (B. Greco), pp. 214-216; Joan-Elies Adell, *Res no és personal*, pròleg de F. Gil-Lluch, Barcelona, Edicions Saldonar, 2018, 72 pp. (V. Orazi), pp. 217-220; *Les quatre grans cròniques. V. Apèndix i índex*, nota editorial de J. Massot i Muntaner, Barcelona, IEC, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica CI, 2016, 212 pp. (V. Orazi), pp. 221-222; *Violència i identitat*, a cura de F. Ardolino i E. Losada, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, CRIC - Construcció i Representació d'Identitats Culturals, 2017, 151 pp. (V. Orazi), pp. 223-226; Lluís Cabré, Alejandro Coroleu, Montserrat Ferrer, Albert Lloret, Josep Pujol, *The Classical Tradition in Medieval Catalan. 1300-1500*, Woodbridge, Tamesis, Colecció Tàmesis Serie A: Monografías 374, 2018, 289 pp. (V. Orazi), pp. 227-230; *El "Regiment de preservació de pestilència" (1348) de Jacme d'Agramont. Història del manuscrit guardat a Verdú, context i versió en català actual* de F. Cremades, Tàrraga, Museu Comarcal d'Urgell-Tàrraga,

2016, 178 pp. (S. Cupiccia), pp. 231-233; *Novecento e dintorni. Grilli in Catalogna*, editat per N. De Benedetto i E. Bou, Venezia, Edizioni Ca' Foscari - Digital Publishing, Biblioteca di *Rassegna Iberistica* 3, 2016, 248 pp. (R. Rao), pp. 234-237; Mercè Rodoreda, *Cartes de guerra i d'exili (1934-1960)*, a cura de C. Arnau, Barcelona, Fundació Mercè Rodoreda - IEC, Arxiu Mercè Rodoreda 7, 2017, 382 pp. (V. Orazi), pp. 238-241.

Francesc VILANOVA

Centre d'Estudis sobre les Dictadures i les Democràcies, UAB
Fundació Carles Pi i Sunyer
francesc.vilanova@uab.cat

1967. Història d'un llibre. "Catalanisme i revolució burgesa"
de Jordi Solé Tura¹

Resum

L'article reconstrueix les reaccions que va produir la publicació del llibre de Jordi Solé Tura, *Catalanisme i revolució burgesa*, inspirat en la seva tesi doctoral. Aquest objectiu s'assoleix aprofitant documentació inèdita, com ara epistolaris i documents procedents d'arxius privats. La reconstrucció de l'ambient catalanista i les seves relacions amb els partits d'esquerra de la meitat dels anys 60 del segle passat té en compte les múltiples arrels ideològiques del catalanisme polític de l'època (catòlic, liberal, etc.). En aquest marc, s'analitza la figura de Jordi Solé Tura, que va compartir la incertesa a la qual el règim franquista havia condemnat les universitats espanyoles i les catalanes en particular, a partir de les conseqüències de la Caputxinada, a què Solé Tura va participar. Així mateix, s'enfoquen també les reaccions del catalanisme tradicional amb motiu de la publicació de *Catalanisme i revolució burgesa*. Paraules clau: Jordi Solé Tura, *Catalanisme i revolució burgesa*, Catalanisme polític.

Abstract

The article reconstructs the reactions raised by the publication of Jordi Solé Tura's book *Catalanisme i revolució burgesa*, derived from his doctoral thesis.

¹ Aquest text ha estat elaborat en el marc del projecte HAR2015-63657-P (MINECO-FEDER, UE). Orcid.org/0000-003-3245-0877. Per dur a terme aquest treball, he comptat amb la col·laboració indispensable de diverses persones, a qui vull fer constar el meu agraïment: Jordi Cornudella i Martorell, escriptor i editor, que va comprovar les dades referents a la censura franquista i la seva incidència en *Catalanisme i revolució burgesa*; Anna Gudayol, de la Biblioteca de Catalunya, i el personal de la sala de reserva, que em van facilitar les consultes sobre el fons d'Edicions 62 dipositat en aquella institució; Maria Rosa Boada Gallego i Maria Dolors González Reche, de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, responsables del Fons Jordi Solé Tura i de l'Arxiu Municipal, que m'han estat imprescindibles per fer la recerca en un fons magníficament ordenat i amb un inventari precís i ben estructurat; Teresa Eulàlia Calzada, amb qui vaig parlar del llibre, de Jordi Solé Tura i les seves circumstàncies i ha vetllat sempre pel seu llegat intel·lectual.

This aim is achieved by employing unpublished documents and epistolary found in private archives. The reconstruction of the Catalanist milieu and its relations with left-wing parties in the 1960s takes into consideration the varied ideological roots of Political Catalanism of that time (Catholic, Liberal, etc.). In this context, the article examines the figure of Jordi Solé Tura who shared the precarious condition to which the Francoist regime had condemned Spanish and, in particular, Catalan universities, starting from the consequences of the Caputxinada, in which Solé Tura participated. The article focuses on the reactions of the traditional Catalanism to the publication of *Catalanisme i revolució burgesa*.

Keywords: Jordi Solé Tura, *Catalanisme i revolució burgesa*, Political Catalanism

En homenatge al doctor Josep M. Font i Rius, membre del tribunal que va jutjar la tesi doctoral de Jordi Solé Tura, el 19 de maig de 1967, a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona

En memòria d'Eduard Castellet i Díaz de Cossío (1930-2017)

el llibre era una mena de síntesi i de culminació de les esperances i els interrogants sobre Catalunya i el seu destí, que m'havia plantejat des d'anys enrere. Més exactament, era un intent de resposta al dilema que em preocupava: ¿amb qui podíem comptar en la lluita per l'autonomia i les llibertats de Catalunya en aquella Espanya franquista que ens les negava brutalment? ¿Seríem capaços d'unir-nos tots o seríem víctimes dels interessos de grup i de classe social? En definitiva, ¿qui dirigiria el canvi? ¿Quin paper hi tindria una classe treballadora que en la seva immensa majoria era castellanoparlant? ¿Era possible una reconquesta de l'autonomia sense la participació en primera fila d'aquest sector social? ¿Ho deixariem tot en mans d'una burgesia que ja ens havia demostrat les seves febleses i les seves traïcions?

Jordi Solé Tura, *Una història optimista. Memòries*²

1. De la Caputxinada a EISA

En els gairebé quaranta anys de dictadura franquista patida per Catalunya, no hi deu haver gaires episodis de debats intel·lectuals públics que hagin provocat tan soroll com la tempesta de 1967 al voltant de *Catalanisme i revolució burgesa*. Una tempesta que després de descarregar

² J. SOLÉ TURA, *Una història optimista. Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1999, pp. 256-257.

amb molta força entre juny de 1967 i gener de 1968 –des de la publicació del llibre³ fins la dolguda carta de Ramon d'Abadal i de Vinyals a Josep Benet, que gairebé cap estudiós del llibre de Solé Tura i de la polèmica consegüent no ha citat mai–⁴, no va acabar de desaparèixer del tot en els anys següents. Molts anys més tard, desapareguda la dictadura i ja en democràcia, continuaria essent citada, amb més o menys fortuna, en textos de ciència política⁵, en el territori de l'assagisme cultural⁶, en treballs de síntesi sobre el catalanisme o, més concretament, sobre la figura de Prat de la Riba⁷, etc. Va ser un llibre important, polèmic, un èxit editorial –amb tres edicions en molt poc temps– i va provocar un dels punts d'ebullició més intensos del magma antimarxista –i, dit de manera més grollera, anticomunista– que ha amarat bona part del catalanisme polític de la segona meitat del segle passat i les primeres dècades de l'actual. Ha estat duríssimament críticat sense haver-lo llegit; se l'ha estraït, caricaturitzat i s'ha insultat l'autor, però, probablement, molts dels crítics no l'han entès, ni han entès el context personal i col·lectiu en què va ser escrit. I, tanmateix, juntament amb les anàlisis historiogràfiques de Jaume Vicens Vives, Casimir Martí, Albert Balcells, Antoni Jutglar, Ramon d'Abadal, Pierre Vilar o Josep Termes –simultànies o posteriors a dos llibres més de primera fila: Joan Fuster i Francisco Candel–, que es van anar publicant de 1957 en endavant, és una de les reflexions més potents sobre el catalanisme com a fenomen històric contemporani, que es va poder publicar en la segona meitat de la dictadura franquista.

Ni el context personal de Jordi Solé Tura, ni el context col·lectiu del país, eren els millors, en aquella segona meitat dels anys seixanta del segle passat, per seure tranquil·lament en una taula i posar-se a fer anàlisis

³ J. SOLÉ TURA, *Catalanisme i revolució burgesa*, Barcelona, Edicions 62, 1967 (primera edició: juny de 1967).

⁴ F. VILANOVA, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política*, Lleida, Pagès editors, 1996, p. 602.

⁵ J.M. COLOMER, *Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català (1939-1979)*, Barcelona, L'Avenç, 1984.

⁶ J. AMAT, *El llarg procés. Cultura i política a la Catalunya contemporània (1937-2014)*, Barcelona, Tusquets, 2015.

⁷ M. LLADONOSA LATORRE, *La construcció de la catalanitat. Evolució de la concepció d'identitat nacional a Catalunya 1860-1990*, Lleida, Universitat de Lleida, 2013, pp. 101 i ss.; G.C. CATTINI, *Prat de la Riba i la historiografia catalana. Intel·lectuals i crisi política a la fi del segle XIX*, Barcelona - Catarroja, Afers, 2008.

politològiques i historiogràfiques sobre el catalanisme del primer terç de segle XX, com si, sota una dictadura com la franquista, hom pogués dedicar-se a la vida acadèmica *tout court* prescindint, precisament, del medi ambient en el qual es vivia. Amb total sinceritat, Jordi Solé Tura descrivia «una situació personal ben difícil»: «A casa vivíem exclusivament de les meves traduccions i d'algunes feines escadusseres d'Anny. No tenia cap altra perspectiva, no estava vinculat a cap empresa ni a cap projecte col·lectiu i, de fet, jo era una persona aïllada, amb un nom reconegut entre les avantguardes universitàries i culturals, però sense cap poder real ni cap lideratge en alguna organització»⁸.

Jordi Solé Tura era un professor no numerari de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona quan es va organitzar i concretar el moviment al voltant del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la UB (SDEUB) i es va produir la seva eclosió a La Caputxinada, el 9-11 març 1966. Tot i la situació política i professional precària en què es trobava –expulsat del PSUC a París; professor contractat, però sense plaça fixa ni amb el títol de doctor–, Solé Tura es va implicar en els debats previs, va qüestionar alguns aspectes de la futura projecció del SDEUB i va anar al convent dels frares caputxins de Barcelona, al barri de Sarrià, per fer acte de presència en el moment fundacional del sindicat d'estudiants⁹. L'11 de març, amb bona part dels companys de la tancada, va ser detingut i traslladat a la Jefatura Superior de Policia per a ser interrogat pels temibles i sinistres germans Creix i els seus seqüaços.

Mentre la via policial feia el seu camí, la vida universitària de Jordi Solé Tura es va començar a complicar de manera alarmant. A final d'abril, després de la Segona Setmana de Renovació Universitària, Francisco García Valdecasas, el rector de la Universitat, va aconseguir el permís governatiu per tancar la institució. Pocs dies més tard, el 12 de maig, es feien públiques les sancions de suspensió de sou i feina de divuit professors, entre els quals hi havia Jordi Solé Tura¹⁰. La màquina repressiva franquista va continuar funcionant en els mesos següents. A començament de juny, els seixant-nou signants d'una carta de protesta pel tancament de la Universitat –entre els quals hi havia Jordi Solé Tura– van rebre una notificació judicial especial per la qual se'ls acusava de diversos càrrecs per

⁸ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., p. 249.

⁹ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., pp. 236 i ss.

¹⁰ J. CREXELL, *La Caputxinada*, Barcelona, Edicions. 62, 1987, p. 110.

activitats subversives, entre els quals hi havia la seva participació a La Caputxinada¹¹. El setembre, abans de començar el nou curs acadèmic, les autoritats franquistes expulsaven els professors expedientats. De Jordi Solé Tura a Josep Fontana, de Josep M. Bricall a Joaquim Nadal, o Josep Termes, Ernest Lluch, Ramon Garrabou, Xavier Folch o Miquel Izard, bona part de la nova fornada de docents que s'havien incorporat a la Universitat a les darreries dels anys cinquanta era foragitada del centre en un intent d'aturar la presència i les dinàmiques de l'antifranquisme a la institució. Fou debades.

Encara sota l'impacte de la notícia, Solé Tura va rebre una carta de Manuel Jiménez de Parga, el catedràtic que l'havia acollit després del seu retorn de París: «Leo en la prensa de esta tarde la Orden Ministerial imponiéndole a Ud. la sanción de dos años de separación de la Cátedra¹². Aunque hablaremos detenidamente del tema, quiero que sepa que esa decisión del Ministerio, que considero arbitraria e injusta, no será un obstáculo para que, si Ud. lo desea, continuemos trabajando como hasta ahora y que tanto el seminario como mi casa particular siguen abiertos para cuanto Ud. desee»¹³. En aquella conjuntura extraordinàriament complicada, la mà estesa d'un catedràtic amb el pes acadèmic i públic de Manuel Jiménez de Parga era d'un valor incalculable.

Sense feina fixa i vivint amb els ingressos precaris que aconseguia amb les traduccions per a Edicions 62 o algun que altre article, Jordi Solé Tura i altres companys represaliats van començar a buscar sortides més o menys professionals. La més reeixida –i força agosarada, segons Solé Tura–¹⁴ va ser l'intent de crear un centre d'estudis parauniversitaris, que donés feina i uns ingressos als professors expulsats, a canvi d'oferir cursos de nivell universitari en camps com la història, l'economia, la literatura, etc. Aquí

¹¹ J. CREXELL, *La Caputxinada*, cit., pp. 110-111.

¹² Les autoritats franquistes van fer unes sancions mida: a banda d'aplicar la sanció disciplinària més alta (separació temporal durant dos anys), havien publicat un decret «sobre regulació del nomenament de professors pel qual no podien ser proposats com a professors ajudants i/o encarregats aquells que haguessin estat sancionats acadèmicament al mateix Districte universitari», J. CREXELL, *La Caputxinada*, cit., p. 111.

¹³ Carta de Manuel Jiménez de Parga a Jordi Solé Tura, Barcelona, 15 setembre 1966, Correspondència 1966, Arxiu Jordi Solé Tura - Ajuntament de Mollet del Vallès; AJST-AMV a partir d'ara.

¹⁴ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., p. 249.

va arrencar EISA –Estudis i Investigacions SA–, on s’hi anaven a trobar bona part dels damnificats de la Caputxinada –Jordi Solé Tura, Josep Fontana, Ernest Lluch i altres universitaris represaliats–, però també professionals que no estaven vinculats al món universitari: Josep Benet, Josep M. Castellet o Jordi Maragall.

Què es podia fer, després de la primera onada repressiva, amb els professors i estudiants expulsats de la Universitat, a rel de la Caputxinada? Des de la Taula Rodona –creada a fi i efecte d’ajudar els represaliats i mantenir l’impuls de l’acció política antifranquista– es van començar a lligar caps amb professionals aliens fins aleshores a les batalles polítiques més directes contra la dictadura, per tal d’estudiar i impulsar algun tipus de sortida professional i paracadèmica. Els homes de la Taula Rodona que van fer d’enllaç amb els possibles mecenes eren persones de molta confiança de Jordi Pujol: els advocats Salvador Casanovas i Josep Benet, que tenien un peu a la instància unitària i l’altre en les múltiples iniciatives de Pujol, Fèlix Millet, Banca Catalana, etc.¹⁵.

En aquesta cruïlla de camins i de preses de decisions, a final d’abril de 1966 es va proposar la creació d’un àmbit de treball que serviria per aixopugar molts dels damnificats de la Caputxinada, però també acolliria altres professionals i intel·lectuals no vinculats al món acadèmic, però que podien aportar la seva feina i els seus coneixements a una proposta d’estudis parauniversitaris fora del control de la dictadura. Tot plegat es va concretar en l’entitat EISA, una escola d’estudis superiors, no oficials, centrada en els estudis de ciències socials que estaven tenint una importància considerable a l’Europa occidental i els Estats Units: la sociologia, l’urbanisme, la ciència política, etc. Bona part dels intel·lectuals de referència de molts antifranquistes, i bona part de les traduccions d’assaigs que es podien publicar en aquells anys, venien d’aquests camps.

Quan Salvador Casanovas, advocat de confiança de Jordi Pujol, va presentar el projecte del que hauria de ser EISA –probablement, el document *Sobre l’estructuració de la societat*–¹⁶, la situació política i intel·lectual era d’una complexitat notable. El camp d’acció de l’antifranquisme s’havia modificat amb nous actors, uns relleus generacionals

¹⁵ J. CREXELL, *La Caputxinada*, cit., pp. 113-117. J. AMAT, *Com una pàtria. Vida de Josep Benet*, Barcelona, Edicions 62, 2017, pp. 351 i ss.

¹⁶ A l’AJST-AMV es conserva un document mecanografiat de 4 folis amb aquest títol. A la primera pàgina hi ha una anotació a mà: «Creació d’EISA (1966-1967). 2.80.1».

inevitables, nous continguts i noves inquietuds. Els resistents de primera hora –la gent retratada per Maurici Serrahima en els seus dietaris, com ara Benèfica Minerva, Miramar, Pere Puig Quintana, Fèlix Millet, el retorn de Sagarra, etc., per entendre'ns– ja no eren els únics ni els capdavaners. Darrere d'ells havia arribat la gent que girava al voltant de Jaume Vicens Vives, un grup heterogeni que podia anar de Josep Tarradellas a Josep Pla, passant per l'abat Escarré, elements de «Destino», de «Serra d'Or», empresaris laics o de l'Opus, militants antifranquistes, que havia emergit amb força en els anys cinquanta. En paral·lel, l'abat Escarré havia llançat la iniciativa del grup CC (Cristians Catalans o Crist i Catalunya o...), on van fer les primeres passes político-intel·lectuals gent tan diversa com Jordi Pujol, Xavier Muñoz, Eduard Castellet, Antonio Pérez, sota la guia de Raimon Galí¹⁷. I, ja a començament dels anys seixanta, encara caldria afegir-hi els elements, laics i religiosos, impulsats per dos fenòmens universals paral·lels: l'*aggiornamento* catòlic del Concili Vaticà II i la desestalinització parcial del camp marxista, molt visible en països com França i Itàlia.

Per tant, al voltant de 1966, el país antifranquista es trobava en una cruïlla generacional, intel·lectual i política, un magma heterogeni on havien d'intentar conviure nacionalistes catalans clàssics –els que bevien de la tradició històrica, per entendre'ns, feta de Prat de la Riba, Torras i Bages, Joan Maragall, etc.–, nous catalanistes de postguerra –que, potser, no eren nacionalistes–, catòlics progressistes –entre ells, molts religiosos impactats pel Vaticà II, però també professionals laics–, militants polítics de cultura marxista, però no exclusivament comunistes; i, fins i tot, elements del món acadèmic oficial –catedràtics universitaris, sobretot– o professionals no franquistes (però tampoc antifranquistes), que s'havien anat a trobar amb l'antifranquisme en una àmplia zona grisa de coincidències culturals i civils.

EISA podia ser un aglutinant, si tothom que hi participava acceptava el principi –potser no al peu de la lletra, però sí com a punt de referència– que qui paga, mana. I el mecenes era, sobretot, Jordi Pujol¹⁸. Naturalment interessat per les qüestions fonamentals que definien el món contemporani, banquer i executiu, pragmàtic i estudiós, Jordi Pujol veia amb bons ulls

¹⁷ I podria afegir, per als anys cinquanta, els dissidents de les darreres temptatives oficialistes en l'àmbit cultural, com era el grup de Laye, els catòlics d'El Ciervo (i, més endavant, Foc Nou) i la reorganització cultural catalanista al voltant d'editorials com Selecta.

¹⁸ J. AMAT, *Com una pàtria*, cit., pp. 355-356.

aquesta mena d'iniciatives de caràcter formatiu, pedagògic, parapolític i, per tant, no va posar gaires obstacles a l'hora d'oferir el seu suport econòmic –i el de Banca Catalana– des del primer moment. Més endavant, com li va passar amb altres iniciatives, se'n va desvincular, tot queixant-se que el virus del marxisme havia infectat aquestes iniciatives –EISA, Rosa Sensat, etc.– fins a fer-les inviables¹⁹.

Però abans que arribessin els desacords i, sobretot, els problemes econòmics per mantenir la iniciativa, la primavera de 1966 es va considerar que el projecte era necessari i realitzable. El primer pas va ser la trobada entre dos nuclis indispensables: els acadèmics i intel·lectuals que plantejaven la idea d'un centre parauniversitari, i els possibles mecenes o inversors. Els primers –entre els quals hi havia Jordi Solé Tura, Josep M. Castellet, Isidre i Joaquim Molas i Jordi Carbonell– pretenien, sobretot, dos objectius: que els professors expulsats de la Universitat es poguessin guanyar la vida i ampliar el mercat acadèmic, intel·lectual, cultural, portant a Barcelona els darrers moviments de recerca, anàlisi i estudi en ciències socials que feia anys que s'havien consolidat a l'Europa occidental i el món anglosaxó. Entre els possibles mecenes, es va contactar amb elements del món pujolià –Joaquim Vallvé o Salvador Casanovas– i independents com Josep M. Vilaseca Marcet. L'impuls econòmic, però, acabaria arribant amb la implicació directa de Jordi Pujol²⁰.

Segons el document inicial, *Sobre l'estructura de la societat*, EISA es va organitzar com una societat anònima per tal de protegir-la de «possibles interferències», però amb un problema de partida important: en una societat anònima no es contemplava «el claustre de professors i el Patronat»: «Tot sembla indicar que aquests òrgans només poden figurar als estatuts com a òrgans de tipus consultiu. Resta, aleshores, a elaborar una mecànica que els doni un cert pes estatutari, un pes que limiti però que no anul·li –la llei no ho permet– la sobirania del Consell d'Administració i de la Junta General d'Accionistes». A partir d'aquí, es

¹⁹ Les explicacions de Jordi Pujol sobre aquest i altres episodis són d'una simplicitat i superficialitat que fan angúnia: «Eren moments de radicalització, d'introducció del sectarisme i l'extremisme intel·lectual. A la Universitat d'aquesta època, els papes infal·libles eren els pensadors marxistes Manuel Sacristán i Alfons Carles Comín. Antoni Jutglar i Jordi Solé Tura sostenien que el catalanisme era una invenció de la burgesia i, el català, l'idioma d'aquesta burgesia»; J. PUJOL, *Memòries (1930-1980)*, Barcelona, Proa, 2007, p. 189.

²⁰ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., p. 250.

feia un dibuix de l'estructura interna que contemplava: el claustre de professors o Consell Científic, que disposaria d'una «secció d'investigació i estudi», un «departament» i un «secretariat del Consell Científic»; també hi hauria un Patronat o Junta d'Assessors i un Consell d'Administració, responsable de la contractació del personal docent. La proposta de contractes seria validada pel Patronat.

A l'hora de posar noms a l'estructura, es va fer evident la complexitat i diversitat del món antifranquista català i els punts de contacte amb professionals i empresaris que no s'haurien considerat mai militants polítics contra la dictadura, però que estaven disposats a trobar-se amb els opositors al franquisme en un terreny favorable –una zona grisa– per a tothom: per exemple, el doctor Agustí Pedro Pons (president del Consell d'Administració) o l'empresari Carles Ferrer-Salat. En el consell d'administració s'hi trobaven totes les sensibilitats de l'antifranquisme català: Antoni M. Badia i Margarit, Antoni de Moragas, Josep M. Castellet, Josep Benet, Jordi Carbonell, Joan Reventós, Fèlix Martí, Jordi Solé Tura o Joan Garcia Grau. Entre el professorat, hi havia gent vinculada o propera al PSUC (Josep Termes, Josep Fontana), foragitats del partit (Jordi Solé Tura), catalanistes d'esquerres (Jordi Carbonell, Josep Benet), o elements de l'àmbit socialista (Isidre Molas)²¹. També hi serien presents Albert Balcells, Josep M. Muntaner, Josep M. Bricall, Ernest Lluch, Jordi Maragall, etc., una extensa mostra del bo i millor dels elements intel·lectuals i professionals del moment a la Catalunya no franquista. En definitiva, molta gent d'esquerra, però també gent moderada, no un cau de marxistes irreductibles i intransigents.

L'entitat parauniversitària va arrencar el curs 1967-1968 amb assignatures d'història, sociologia, ciència política i ciències naturals. El gener de 1967 es va fer l'acte inaugural amb una conferència del doctor Jordi Rubió i Balaguer²². L'elecció no era fortuïta. En aquells anys –i, sobretot, després de la Caputxinada–, el doctor Rubió representava el lligam entre la Catalunya que hauria pogut ser –la de la Mancomunitat i la Generalitat republicana– i la que volia ser a pesar i contra el franquisme. El seu perfil civil i intel·lectual, la seva trajectòria professional impecable, el convertien en la figura de consens d'un antifranquisme transversal i cada vegada més ampli. Que fes la lliçó inaugural del curs a EISA implicava que tots els presents en aquella iniciativa, almenys aquell hivern de 1967,

²¹ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., p. 250.

²² J. AMAT, *Com una pàtria*, cit., p. 362.

assumien el projecte des del pla unitari i de consens amb què s'havia pensat.

El primer curs va funcionar prou bé, dins les dificultats inherents al projecte: «unes estructures febles i uns obstacles administratius omnipresents i, sobretot, amb una sensació d'estar al marge de la llei que no afavoria, precisament, l'entrada massiva d'alumnes. Però es van fer cursos interessants i es va constituir un nucli d'alumnes que anava des d'estudiants universitaris expulsats fins a gent que buscava punts de referència cultural i política fora dels àmbits oficials. Era, com si diguéssim, una font de cultura antifranquista semilegalitzada com a societat anònima, i per tant, constantment exposada a la repressió de l'autoritat»²³.

Els problemes ideològics i econòmics es van plantejar obertament al llarg del curs 1967-1968. El juliol de 1967 havia començat a circular *Catalanisme i revolució burgesa*, el treball de Jordi Solé Tura sobre Enric Prat de la Riba que li comportaria un munt de maldecaps²⁴. Segons els testimonis de Jordi Solé Tura i Josep M. Castellet, el llibre i la polèmica consegüent van provocar unes quantes discussions amb Jordi Pujol i Josep Benet²⁵. Al cap dels anys, es va imposar la versió que el tancament d'EISA va estar directament relacionat amb la polèmica generada pel llibre²⁶, però si evitem les simplificacions i les narracions dramàtiques, ens adonarem que la crisi i tancament de l'entitat va venir d'un procés més complex i, a la vegada, més pragmàtic.

Certament, hi havia discrepàncies ideològiques internes, discussions més o menys aferrissades i el neguit de Jordi Pujol perquè no aconseguia controlar una iniciativa que ell, gairebé en exclusiva, pagava –l'altre exemple paradigmàtic va ser Rosa Sensat. Però EISA no era només una pista de combats ideològics a tres bandes, entre Josep Benet, Jordi Pujol i Jordi Solé Tura. Les dificultats de l'empresa eren diverses i afectaven l'àmbit administratiu, econòmic, d'organització interna, etc. El setembre de 1967, Jordi Pujol reconeixia que EISA no estava sota el seu control

²³ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., pp. 250-251.

²⁴ Un any abans, Antoni Jutglar havia publicat *Els burgesos catalans* (Editorial Norfeu). Curiosament, tot i ser una lectura paral·lela a la de Jordi Solé Tura, va passar gairebé desapercebut.

²⁵ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., p. 252. En el cas de Josep M. Castellet, el problema per a Jordi Pujol era que hagués estat l'editor del llibre, a banda d'altres desacords de més recorregut; veg. T. MUÑOZ LLORET, *Josep M. Castellet. Retrat de personatge en grup*, Barcelona, Edicions 62, 2006, p. 201.

²⁶ J. AMAT, *Com una pàtria*, cit., pp. 393-397.

ideològic i que el cost econòmic per al curs 1967-1968 seria inassumible²⁷. A començament de desembre de 1967, Xavier Tortras dibuixava un quadre força complicat:

Em plau recordar-vos que dilluns vinent a dos quarts d'onze del vespre, hi ha prevista una reunió a casa del Sr. Josep M. Castellet, Carrer Roger de Flor, 215, de la comissió nomenada pel Consell d'Administració en data 4 d'octubre i reafirmada pel mateix Consell en data 30 de novembre, i de la qual en sou membre, per tal que estudiï els problemes de fons (finances, estructura, política cultural, objectius, etc.) de la Societat i n'elevin un informe al Consell d'Administració que amb aquest fi es convocarà pel dijous vinent dia 14 de Desembre a ¼ d'onze del vespre al local social.

Els senyors Fèlix Martí i Xavier Tortras, gerent i secretari en funcions, respectivament, de la Societat, amb l'ànim de facilitar la tasca a la dita comissió, us presentem una proposta a títol d'hipòtesi de treball o de mera suggerència, que us exposarem a continuació. Cal dir-vos també que amb el mateix esperit posen llurs càrrecs a la disposició d'aquesta comissió en espera de fer-ho davant el Consell.

La proposta és la següent:

El Consell d'Administració d'EISA nomenarà una Comissió delegada formada per tres persones que podrien ser els Srs. Benet, Castellet i Reventós que des del moment del seu nomenament fins al desembre de 1969 es fessin totalment i únicament responsables de la marxa d'EISA. És a dir, aquesta comissió tindria la responsabilitat de dur a terme el curs d'enguany, preparar i realitzar el vinent 68/69 i programar el del 69/70. Aquesta comissió en nomenaria una altra d'econòmica, que podrien ser els Srs. Ferrer, Casanovas i Vilaseca per tal que proporcionés els mitjans econòmics per al normal desenvolupament de la societat. Nomenaria també l'executiu, és a dir el gerent i el secretari d'EISA, que podrien continuar sent els seus membres actuals Srs. Martí i Tortras.

Hom creu que la comissió delegada tindria de reunir-se un cop a la setmana remunerant-la, si cal, adequadament, per bé que una part important de la feina comuna la realitzés un dels membres, potser el Sr. Benet, i als altres pertorqués l'assessorament i l'aprovació.

A aquesta reunió caldria que hi assistís sovint l'equip executiu, salvant, però, la facultat de la comissió de no convocar-la.

Almenys una vegada al trimestre la comissió informaria al Consell d'Administració de la marxa de la seva gestió i anualment presentaria un informe a l'Assemblea General d'Accionistes²⁸.

²⁷ J. AMAT, *Com una pàtria*, cit., pp. 378-379.

²⁸ Carta de Xavier Tortras a Jordi Solé Tura, Barcelona, 7 desembre 1967; Correspondència 1967, AJST-AMV.

La carta enviada a Jordi Solé Tura s'ha conservat amb un parell de fulls afegits –un mecanografiat i datat l'11 de desembre de 1967; l'altre, una nota manuscrita de Solé Tura²⁹, encapçalats pel títol *Punts per a una reestructuració d'EISA*:

1. Els problemes actuals provenen d'una doble causa:
 - a) Malfiances, susceptibilitats de tipus ideològic.
 - b) Manca de personal executiu adequat.

Què ens proposem? Crear una institució que pal·liï en la mesura del possible els aspectes negatius de la situació actual i creï quadres que responguin a les característiques sociològiques de Catalunya? O crear quadres que responguin a una determinada visió (nacionalista) del problema català i de les seves relacions amb la resta del país? En el segon cas, exclourem molta gent. El primer és el vàlid.
2. Això planteja el problema de la financiació. És vendible el producte davant els qui l'han de pagar? Cal plantejar les coses clarament: avui per avui l'alternativa és comprar això o no comprar res. És un compromís i, com a tal, insatisfactori per a les dues parts.
3. Propostes concretes:
 - a) Creació d'un executiu amb capacitat d'acció (Castellet, Pujol i Solé Tura) o nomenament d'un cap executiu seriós.
 - b) Estructuració dels departaments, amb veritables caps de departament remunerats.
 - c) Nomenament d'un secretari efectiu.
 - d) Nomenament d'un consell d'estudis compost per:
 - a) els membres de l'executiu o el cap executiu;
 - b) els caps dels departaments;
 - c) dos membres del Consell d'Administració (si no hi ha un executiu tripartit. Si hi és, aquests dos membres components sobren).
4. Iniciatives:
 - a) Estudiar la major professionalització dels professors.
 - b) Promoció d'activitats investigadores.
 - c) Publicacions científiques.
 - d) Contactes amb altres institucions.
5. Atribucions dels diversos òrgans:
 - a) l'executiu (tripartit o unipersonal) és l'òrgan que marca la política de l'entitat (cfr. punt 1);
 - b) el consell d'estudis aprova els plans d'estudis proposats pels diversos departaments; nomena els professors d'acord amb els departaments (el suggeriment pot ser de l'un o dels altres); regula les activitats científiques i pedagògiques generals (cicles de conferències, taules rodones, seminaris, etc.);

²⁹ Probablement, els dos fulls són del mateix autor, Jordi Solé Tura.

fa de consell de redacció de la revista que es pugui editar (si és general) o nomena el consell de redacció de les publicacions especialitzades (per departaments), etc.

Aquest paper anava acompanyat d'una nota manuscrita de Jordi Solé Tura, amb comentaris més personals –i més punyents:

- S'ha incorporat a l'equip inicial gent nova, que pensa amb valors diferents.
- El professorat és d'esquerra. No és aquest el problema?
- Cas de l'escola de sociologia. Conflicte ideològic?
- Problema del nacionalisme: és aquest el problema: jo no sóc nacionalista.
- Problema: qui paga?
- Programa de la [il·legible].

Uns dies més tard, el 22 de desembre, es va reunir el Consell d'Administració d'EISA, amb l'assistència del seu president, Agustí Pedro Pons, i Jordi Pujol, Josep Benet, Josep M. Castellet, Salvador Casanovas, Jordi Solé Tura i Fèlix Martí. Es van excusar Joan Reventós i Jordi Carbonell³⁰. Seguint amb els plans de reorganització interna, es va nomenar Joan Garcia Grau nou gerent d'EISA, auxiliat per Fèlix Martí. En segon lloc, Carles Ferrer Salat, Salvador Casanovas, Josep M. Vilaseca Marcet i Jordi Pujol «proporcionaran els mitjans econòmics necessaris per al desenvolupament de la Societat». En paral·lel, Jordi Pujol «es responsabilitza de l'economia de la Societat fins el 30 de juny de 1968, no solament pel que fa referència als cursos o disciplines que ja es donen sinó també pels compromisos adquirits per la Societat amb anterioritat a aquesta data». La darrera qüestió que es va tractar, segons l'acta, va ser l'acord de no contractar Salvador Giner, que en aquells temps era a la Universitat de Reading³¹.

³⁰ «Resum dels acords presos pel Consell d'Administració del dia 22 de desembre de 1967», adjunt a la carta de Joan Garcia Grau a Jordi Solé Tura, Barcelona, 5 abril 1968; Correspondència, AJST-AMV.

³¹ Quan Salvador Giner va conèixer la resposta d'EISA, va escriure a Jordi Solé Tura: «Per fi he rebut la resposta negativa d'EISA, via Fèlix Martí. Les seves explicacions són totalment inacceptables doncs justifica la decisió de no fer-me venir amb conceptes tals com el de "l'immaduresa [*sic*] espiritual" d'EISA. Sempre l'espiritualitat! El fet és que el Consell d'EISA ha rescindit unilateralment un acord que ja existia. Ja hauràs fet veure a Pujol, Benet i Cia que EISA m'ha fet el que correntment es diu una putada»; Correspondència 1968, Reading, 19 gener 1968; AJST-AMV.

Amb tot això, però, el panorama acadèmic antifranquista s'havia complicat una mica més, perquè EISA no era l'única iniciativa en el camp dels estudis parauniversitaris en ciències socials. Jordi Solé Tura, en les notes de desembre de 1967, feia referència a una «escola de sociologia», amb la qual hi podia haver alguna mena de «conflicte ideològic». Efectivament, en l'*Informe de la Comissió Gestora de l'Escola de Sociologia*, que Jesús Marcos i Lluís Maruny van fer arribar a Solé Tura pels volts de juny de 1968, s'explicava que, pocs mesos abans de posar-se en marxa EISA, «l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona començà també un primer curs d'uns estudis de sociologia, fets sense cap designi confessional. L'existència de dos centres separats que volien accomplir una mateixa tasca, no era pas viable. Per això, al llarg de l'estiu de l'any 67 es decidí d'aplegar-los en una sola escola. Diverses circumstàncies feren que aquesta escola quedés allotjada en el si de l'ICESB». Possiblement, conegudes les notícies de les dificultats per les quals passava EISA, els impulsors de la iniciativa proposaven a Jordi Solé Tura d'incorporar-se al nou projecte, una Escola de Sociologia, que es podria crear «dintre del marc jurídic de l'ICESB o bé constituir una societat anònima».

Tot i que la proposta inicial –unir els dos col·lectius– no va prosperar (el tancament d'EISA al final del curs 1967-1968 devia ser un obstacle important)³², la iniciativa era un bon exemple del dinamisme que havien pres nous col·lectius i l'arribada, a Catalunya, de corrents de pensament, projectes, propostes, etc., ja provats en altres països europeus o americans i que podien ser desenvolupats en l'àmbit català, mitjançant plataformes com l'ICESB, però també a través de les editorials existents o de nova creació. Quan alguns dels professors expulsats el 1966 van poder tornar a la universitat, van incorporar part d'aquestes propostes al seu àmbit acadèmic³³.

³² Probablement, un altre problema per tirar-ho endavant era «l'aparent imminència d'uns estudis oficials», segons va comunicar Lluís Maruny a Jordi Solé Tura el setembre de 1968: «Creiem que en aquests moments, l'únic que pot justificar l'existència d'una escola no oficial és la capacitat de presentar uns estudis qualitativament diferents. Això vol dir, per a nosaltres, la capacitat de superar les limitacions i contradiccions que el sistema i la Universitat imposen a la ciència. No hem cregut que això fos possible en aquests moments», carta del 16 setembre 1968; Correspondència 1968, AJST-AMV.

³³ Veg., per a l'ICESB, M. MARTINELL, *Sense renúncies*, a cura d'Antoni Sella i Montserrat, Barcelona, Maikalili Ediciones, 2005, pp. 120-123.

El 17 d'abril de 1968 es va convocar una nova reunió del Consell d'Administració d'EISA³⁴. Hi van assistir Antoni de Moragas, Jordi Carbonell, Josep M. Castellet, Fèlix Martí, Jordi Pujol, Joan Reventós, Jordi Solé Tura, Josep M. Vilaseca Marcet, Joan Vallvé, Salvador Casanovas i Joan Garcia Grau. Els sospitosos de ser marxistes hi eren presents en estricta i absoluta minoria.

Es van presentar algunes esmenes a l'acta de la reunió de desembre de 1967 i es van repassar les activitats acadèmiques i el funcionament dels cursos; la discussió es va acabar centrant en la tasca d'assegurar la supervivència econòmica de l'entitat i la presentació properament d'una proposta d'activitats per al curs 1968-1969.

La crisi definitiva va esclatar el 5 de juliol de 1968, en una nova reunió del Consell d'Administració³⁵, que ja havia vingut precedida per les queixes de Jordi Pujol sobre la inviabilitat econòmica d'EISA i les derives ideològiques fora del seu control. En la reunió, Jordi Pujol va plantejar, sense embuts, que EISA era un negoci ruinós i que no s'havien assolit els objectius principals. Era el moment de tancar-ho. L'argument econòmic exposat per Jordi Pujol va comptar amb el suport de Josep M. Vilaseca Marcet, Josep Benet, Salvador Casanovas i Carles Ferrer Salat. Per contra, Josep M. Castellet va exigir que s'aclarís perfectament el motiu del tancament: era un problema econòmic o ideològic? Va citar les nombroses discussions que hi havia hagut en els mesos anteriors sobre l'orientació política –que no acadèmica– de l'empresa i va insistir en aquesta línia. Tot just abans d'encarregar a Salvador Casanovas la liquidació de la societat, Jordi Pujol va reconèixer, ni que fos tímidament, que les raons econòmiques i ideològiques per tancar EISA anaven de bracet. Jordi Solé Tura, molt més taxatiu, vinculava la fi d'aquesta història amb les polèmiques generades pel seu llibre *Catalanisme i revolució burgesa*, però també assenyalava altres elements tant o més interessant que aquest: l'impacte dels canvis profunds dels anys 1966-1968 –sobretot, 1968: maig francès, primavera de Praga, la hamletiana gestió del post Concili per part de Pau VI, etc.– en les societats occidentals, entre elles, encara que no ho semblés, la catalana³⁶.

³⁴ Acta de la reunió del 17 d'abril de 1968 a l'AJST-AMV.

³⁵ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., pp. 252-254.

³⁶ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., p. 255.

2. La tesi doctoral

Mentre feia classes a EISA, i traduïa textos italians (fonamentalment, escrits d'Antonio Gramsci, de qui en va ser introductor en el mercat cultural català) o anglesos per a Edicions 62, Solé Tura va començar a endreçar papers acumulats a la taula i anar a la Biblioteca de Catalunya per preparar la tesi doctoral. Manuel Jiménez de Parga, el catedràtic de Dret Polític que l'havia fet entrar com a professor ajudant després del retorn de París i l'expulsió del PSUC, el 1964, li dirigia el treball, sota l'extens títol *Prat de la Riba y la formación del pensamiento político catalanista. Contribución a la historia de la ideología nacionalista*.

Durant la primavera i l'estiu de 1966, Jordi Solé Tura va estar treballant amb els materials documentals, que serien la base de la tesi. Entre els papers conservats al seu arxiu, hom hi pot trobar un comentari interessantíssim a un fragment de l'obra d'Antonio Ramos Oliveira, *Historia de España*, que feia referència al fracàs de la burgesia peninsular com a força modernitzadora; una còpia mecanografiada del treball d'Isidre Molas sobre Francesc Pi i Margall; o l'esquema inicial de la tesi doctoral.

En la memòria «que presenta el licenciado Jorge Solé Tura sobre el trabajo de investigación para la tesis doctoral», feia un primer plantejament força ambiciós: «Sorprende la escasa atención que han prestado, hasta ahora, los historiadores y estudiosos del nacionalismo a la obra teórica y práctica de uno de los pensadores y políticos más radicalmente nacionalistas de la época moderna: Enrique Prat de la Riba»; i continuava: «Su obra puede considerarse como un verdadero compendio de las virtudes y de los límites del nacionalismo político, expuestas, unas y otros, con una claridad y rotundidad totales»³⁷. L'afirmació no era del tot exacta, ja que Prat de la Riba havia estat objecte d'algun estudi prou interessant en aquells anys i, encara que fos tímidament, començava a ser objecte d'atenció pública (tenint en compte, naturalment, les limitacions que la censura franquista imposava en aquest territori intel·lectual i acadèmic). En una seqüència que valdria la pena d'estudiar i analitzar amb més profunditat, el tret de sortida de les primeres anàlisis del món burgès i catalanista de la segona meitat del XIX i el primer terç del segle XX, que Jordi Solé Tura focalitzaria en Prat de la Riba, ja l'havia donat Jaume Vicens Vives l'any

³⁷ Còpia mecanografiada, 11 f., s.ll., s.d.; Arxivador 1. 1.1. Carpeta «Notes per a l'elaboració de *Catalanisme i revolució burgesa* (1966-1967)», AJST-AMV.

1958, quan va publicar, en col·laboració amb Montserrat Llorens, *Industrials i polítics* (Barcelona, Teide)³⁸. Després apareixeria en el petit mercat català *Maragall i la Setmana Tràgica*, de Josep Benet (1961, Premi Joan Maragall i Lletre d'Or 1963), on l'autor posava el dit a la nafra d'un dels episodis crucials de la història del catalanisme burgès o, si voleu, de la burgesia catalanista. I, encara, caldria afegir-hi la biografia –amb voluntat de ser canònica, segons els paràmetres del catalanisme conservador– de Rafael Olivar Bertrand, *Prat de la Riba* (1964) i el primer volum de *Catalunya dins l'Espanya moderna*, de Pierre Vilar (Edicions 62, també de 1964), amb una introducció on reflexionava en profunditat sobre les «estructures nacionals» catalanes modernes i contemporànies³⁹. I, un any abans de l'aparició del llibre de Solé Tura, Antoni Jutglar publicava *Els burgesos catalans*, un text força heterodox, que va quedar arraconat molt ràpidament.

Així, doncs, Jordi Solé Tura no partia de zero. Ja es disposava d'algunes aproximacions, però, certament, ningú fins aleshores havia proposat una aproximació marxista que combinés el pensament polític i social de Prat de la Riba amb la hipòtesi del fracàs del projecte d'una certa burgesia catalana en la doble direcció de modernitzar l'Estat espanyol i construir la nació catalana. D'aquí la novetat i contundència de la seva conclusió a la memòria de tesi:

El hecho de que esta burguesía inicie su lucha por el poder en un momento histórico caracterizado por la existencia de organizaciones obreras ya fuertes y por el paso gradual del capitalismo competitivo al capitalismo de monopolio limita aún más sus posibilidades de maniobra y acentúa su profundo carácter contradictorio: es una burguesía revolucionaria frente al viejo Estado centralista y agrario pero conservadora y reaccionaria frente a su propia clase obrera, aliado potencial en la lucha por la transformación del Estado⁴⁰.

Amb tot plegat, el 19 de maig de 1967 Jordi Solé Tura va presentar i defensar la tesi a la Facultat de Dret, davant d'un tribunal presidit per Josep

³⁸ Qui va escriure la ressenya de *Catalanisme i revolució burgesa* a «La Vanguardia Española» (17 agost 1967), ho va assenyalar molt bé: «Desde que Vicens dio a conocer sus estudios históricos, ya nadie se escandaliza ante la afirmación de que la historia del catalanismo político es la historia de una revolución burguesa fracasada».

³⁹ M. LLADONOSA LATORRE, *La construcció de la catalanitat*, cit., pp. 95-105.

⁴⁰ Còpia mecanografiada, 11 f., s.ll., s.d.; Arxivador 1. 1.1. Carpeta «Notes per a l'elaboració de *Catalanisme i revolució burgesa* (1966-1967)», AJST-AMV.

M. Pi i Sunyer i que comptava amb Josep M. Font i Rius, Ángel Latorre Segura⁴¹, Carlos Seco Serrano⁴² i Manuel Jiménez de Parga com a vocals⁴³. Dies més tard, Manuel Jiménez de Parga en donava notícia pública:

En la Facultad de Derecho de Barcelona se ha leído una tesis doctoral sobre el pensamiento político de Enrique Prat de la Riba. El autor del trabajo científico, Jordi Solé, considera las causas del atraso político español e intenta explicar el fenómeno desde un ángulo concreto: el de la capacidad, o la incapacidad de la burguesía industrial catalana para asumir la función histórica de proyectarse, con propósitos renovadores, en toda España y transformar el Estado. O sea, desempeñar la tarea que desempeñaron otras burguesías industriales europeas⁴⁴.

Jiménez de Parga continuava l'article resumint a grans trets les tesis defensades per Jordi Solé Tura, i conclouia:

La tesis de Solé suscitó debate. Gaziol había escrito: «El catalanismo burgués tenía una gravísima contradicción interna: quería transformar radicalmente España sin que se produjese el menor estropicio en Cataluña». El decano Pi Suñer, presidente del Tribunal que juzga la tesis de Solé, destaca el hecho de que hoy pueda hablarse en público –tanto a favor como en contra– de ese político, al parecer *tan poco revolucionario*. «Prat de la Riba, durante muchos años, era un nombre en el índice de libros prohibidos». Y Pi Suñer, que fue colaborador personal del presidente de la Mancomunidad, recordó con tristeza el día que un presidente de la Diputación, terminada la guerra civil, ordenó quitar el busto de Enrique Prat de la Riba del patio central del edificio de la plaza de San Jaime.

⁴¹ Tanmateix, en una conversa del doctor Josep M. Font i Rius amb el seu fill, Tomàs Font, el primer li va dir que li semblava recordar que Ángel Latorre no hi va ser.

⁴² En aquesta mateixa conversa, el doctor Font i Rius va comentar que Carlos Seco va elogiar el treball de Jordi Solé Tura, considerant-lo superior a la biografia de Rafael Olivar Bertrand.

⁴³ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., p. 256, s'equivoca a l'hora d'indicar la composició del tribunal; cita José Antonio González Casanova enlloc d'Ángel Latorre Segura. Ignasi Moras dóna els noms correctes en el seu article I. MOLAS, *El pensament polític de Prat de la Riba*, dins «Serra d'Or», X, 100, gener 1968, pp. 37-38. Veg. l'acta de la lectura, conservada a l'Arxiu de la Facultat de Dret, de la UB. Agraeixo a l'amic Joan Miquel les gestions per poder localitzar l'expedient i consultar les dades principals: la data de lectura, la nota –Excel·lent cum laude– i la composició del tribunal.

⁴⁴ M. JIMÉNEZ DE PARGA, *Noticias con acento. Sobre Prat de la Riba*, dins «Destino», núm. 1.556, 3 juny 1967.

Una tesis doctoral con conclusiones rotundas en la que se estudia un momento crucial de la historia de Cataluña; una tesis que, sin duda, se convertirá en materia de mucha polémica el día que salga a la calle como libro⁴⁵.

3. Un llibre que portarà «mucha polémica» en una conjuntura propícia

Uns mesos abans de llegir la tesi, Edicions 62 ja tenia l'original del que després seria *Catalanisme i revolució burgesa*⁴⁶. Del text se'n va encarregar Francesc Vallverdú, com editor, com recorda Solé Tura: «La meua proposta de títol era *El pensament polític d'Enric Prat de la Riba*, però Francesc Vallverdú va objectar que era un títol massa acadèmic i massa abstracte i ell mateix va proposar el títol de *Catalanisme i revolució burgesa*, que jo vaig acceptar»⁴⁷. Segons la llibreta de control conservada a l'arxiu d'Edicions 62, les primeres galerades –on es feia constar que la primera edició seria de l'abril– van ser presentades a censura el 2 de febrer. Van ser retornades amb el segell de «Denegado», marcat gairebé a sang i foc⁴⁸. Es va presentar un recurs el 17 de març i va rebre el permís definitiu el 9 de maig. Finalment, el 14 de juliol –quan, probablement, el llibre ja circulava o era a punt de ser distribuït– va passar el darrer control de censura.

Entre els pocs documents que s'han conservat de l'expedient del llibre, hi ha alguns suggeriments que l'autor va fer als editors sobre correccions al text. En una ocasió comentava: «Jo he posat Fomento i Instituto perquè aquest era el seu nom oficial i perquè així se subratlla el caràcter 'espanyolista' dels seus creadors. No estic segur, però, si el nom oficial de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre era català o castellà. En el dubte, potser valdria més posar-ho tot en català». Més endavant, assenyalava: «Proposo canviar tota la frase; que digui així: "Aquesta és la fórmula que

⁴⁵ M. JIMÉNEZ DE PARGA, *Noticias con acento*, cit.

⁴⁶ En l'expedient del llibre, conservat en el Fons Edicions 62 de la Biblioteca de Catalunya, hi ha una nota de Jordi Solé Tura a Francesc Vallverdú, del 6 de febrer de 1967, que confirma que l'original ja havia estat lliurat als editors molt abans de la lectura de la tesi; Carpeta Llibres a l'Abast, 47, Fons Edicions 62, Biblioteca de Catalunya. El contracte entre l'editorial i Jordi Solé Tura es va signar el 10 d'octubre de 1966; Arxiu Jordi Solé Tura - Ajuntament de Mollet del Vallès.

⁴⁷ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., p. 256.

⁴⁸ Carpeta Llibres a l'Abast, 47. Fons Edicions 62, Biblioteca Nacional de Catalunya.

Prat preconitza per a resoldre la qüestió social, les causes del problema són, per a ell, tres essencialment”». I encara hi podríem afegir un darrer exemple del treball d'autor: «Afegir, després de cita de l'obra de Stalin: “En llengua catalana, vegeu *El problema nacional català. Primera part: antecedents històrics*, Edicions Horitzons, Mèxic, 1961”»⁴⁹.

«La història del nacionalisme català és la història d'una revolució burgesa frustrada. El seu fracàs és una de les causes fonamentals del nostre endarreriment econòmic i polític». Amb aquesta arrencada contundent, finalment arribava al petit mercat lector català *Catalanisme i revolució burgesa*, el volum 47 de la col·lecció Llibres a l'Abast, d'Edicions 62.

El moment era propici, el context favorable. A pesar de la dictadura, de la repressió i la censura que l'aparell franquista exercia en tots els camps de la vida pública, el mercat cultural català vivia una etapa estimulant. La producció editorial en llengua catalana, en el camp de l'assaig, la història contemporània, les ciències socials, etc., estava passant per una bona època. Edicions 62, Nova Terra⁵⁰, Edició de Materials, Editorial Norfeu, Bruguera, Edicions Estela, etc., traduïen i publicaven tota mena de textos assagístics que estaven en primera línia a Europa.

Per exemple, la doble pàgina que Editorial Nova Terra⁵¹ va publicar aquella primavera de 1967 era tota una declaració programàtica, més enllà de l'impacte publicitari que es buscava. Per una banda, presentava «obres que incideixen de ple en la nostra realitat actual. Cada llibre, una resposta»; per l'altra, «un intent de cobrir des de la plataforma de les nostres col·leccions, les necessitats dels homes d'avui en totes les esferes de la seva activitat». Al mig, un catàleg ambiciós que podia començar amb les anàlisis posteriors al Concili Vaticà II –*Reflexions autocrítiques sobre el catolicisme*, un llibre col·lectiu encapçalat per l'arquebisbe Roberts– i les seves repercussions a Catalunya –*Fe, llibertat i religions no cristianes*, amb Casimir Martí, Alfons C. Comín, Josep Bigordà i altres, el bo i millor de la nova teologia catalana– o *Església en diàleg*, «un intent seriós d'apropament a

⁴⁹ Notes manuscrites de Jordi Solé Tura, conservades en l'expedient del llibre.

⁵⁰ Quan va inagurar els nous locals, aquella primavera de 1967, Nova Terra va publicar una petita estadística de la seva producció. Entre 1953 i 1966 havia publicat 326 títols, incloent-hi 91 reedicions. Desglossat per anys, l'estadística era la següent: 1953-1959, 20 títols; 1962, 15 títols; 1965, 105 títols; 1966, 140 títols.

⁵¹ L'editorial va ser fundada l'any 1957, sota l'empara de la Joventut Obrera Cristiana, i amb unes col·leccions enfocades a les comunitats obreres i el món dels treballadors (és a dir, el moviment obrer organitzat): “L'home nou”, “Síntesis”, “El Mundo” y los “Hombres”.

l'Església del Concili i el postconcili des de les noves perspectives de l'obertura, del diàleg amb ella mateixa, amb altres cristians, amb tots els homes». Però també incorporaven Pierre Teilhard de Chardin, amb *El medi diví*, el pensador catòlic que havia servit per inaugurar la col·lecció d'Edicions 62, Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània, amb *El fenomen humà*.

Però l'agitació intel·lectual no es limitava a l'àmbit del pensament catòlic o les repercussions del Concili Vaticà II. Llibres com *La gestió obrera a Occident: nou parany capitalista*, de Lluís A. Gorostiaga –«Un problema fonamental de la nostra societat industrial d'avui on es planteja, de fons, la disjuntiva bàsica entre propietat privada i autèntica gestió obrera de l'empresa»–, o *Reflexions sobre la qüestió jueva*, de Jean-Paul Sartre, demostraven que hi havia un interès notable pel món polític i econòmic de la segona meitat dels anys seixanta i una necessitat –una obligació, potser– d'incorporar les anàlisis sobre aquest món al petit mercat de consum cultural en català.

En el camp historiogràfic, què en sabem del Premi Nova Terra? Entre les novetats de 1967, l'editorial publicava la *Introducció a la història del moviment obrer*, de Manuel Tuñón de Lara (Premi Nova Terra, 1965), i *El sindicalisme a Barcelona*, d'Albert Balcells (Premi Nova Terra, 1964). Si el primer gaudia d'una merescuda fama d'historiador marxista, no es podia dir el mateix d'Albert Balcells, format en els cercles vicencians –sense arribar a ser-ne un deixeble directe–, vinculat al món catòlic social progressista –que s'aniria organitzant i treballant al voltant de l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, ICESB– i molt actiu en el camp de la recerca de la història social i del moviment obrer català.

A la Festa del Llibre de 1967 –poques setmanes abans que sortís al carrer *Catalanisme i revolució burgesa*–, els responsables de l'editorial van muntar una parada a L'Hospitalet de Llobregat, i van inserir un anunci amb el text següent: «A continuació donem la relació de títols catalans que més s'hi vengueren. És un esforç per fer arribar el llibre als barris populars en testimoniatge de la nostra fe en el poble, en senyal de la nostra preocupació per la promoció del poble, en prova de la nostra confiança en el paper que el poble exercirà en el futur»⁵². Entre els llibres més venuts de la llista: Georges Bourgin i Pierre Rieubert, *El socialisme*; Jean Paul Sartre, *Reflexions sobre la qüestió jueva*; Albert Balcells, *El sindicalisme a Barcelona*; François Mauriac, *Vida de Jesús*.

⁵² Dins «Serra d'Or», IX, 6, juny 1967.

Molt més política i de combat, Edició de Materials –on hi participava Eduard Castellet, germà de Josep M., que dirigia Edicions 62– oferia alguns dels textos més notables que circulaven per Europa i els Estats Units al voltant dels grans esdeveniments polítics i culturals dels darrers vint anys: des de la lectura biogràfica de Stalin per part d'un antiestalinista com Isaac Deutscher –*Stalin. Una biografia política*–, fins la guerra del Vietnam –*Hanoi sota les bombes* de Wilfred G. Burchett, continuació de *Vietnam: la segona resistència* també publicada a Edició de Materials–, passant per *La Xina de Mao* de K.S. Karol, o –en l'àmbit de la cultura– l'*Autobiografia precoç* d'E. Ievtuixenko⁵³.

I, en aquest panorama de context, encara s'hi podria afegir la veterana Editorial Estela, la primera gran editorial catòlica en català de postguerra, que havia sorgit el 1958 per renovar el corpus bibliogràfic de la cultura catòlica del país, amb traduccions de llibres europeus o originals catalans. Alguns dels seus promotors –Maria Martinell, Josep M. Piñol, Alfons C. Comín, Josep Verdura– serien presents en tota mena de plataformes culturals, polítiques i acadèmiques de l'ampli antifranquisme dels anys seixanta⁵⁴. Què ofería, aquella primavera de 1967? Un catàleg on s'hi podien trobar còmodes, ni que fos parcialment, alguns sectors pujolistes o nacionalistes: *La consciència cristiana i els nacionalismes*, amb una introducció de Jordi Pujol; els *Escrits de mossèn Batlle*, preparats pel pedagog Jordi Galí; *Documents del Concili Vaticà II*, amb una introducció de l'abat Escarré; *Un jueu de Natzaret*, de Joan Gomís, etc. Però el seu catàleg era més ampli i ambiciós. La col·lecció "El món d'avui", que volia reflectir «els drames i les esperances del segle XX», es basava en una molt ambiciosa declaració de principis: «L'explosió demogràfica, el desigual desenvolupament agrícola, la fam, la malaltia, el racisme, el neocolonialisme, el fracàs d'occident... La renovació d'estructures, l'alliberament dels pobles, els esforços per l'educació, la promoció i la justícia... Tot plegat dibuixa obscurament, dolorosament, una línia de futur molt incerta,

⁵³ Anteriorment, Edició de Materials ja havia publicat altres títols fonamentals dels que anomenava "Història Immediata": R. Merle, *Abmed Ben Bella*; D. Wisse i T.B. Ross, *La CIA: el govern invisible*; F. Fejtö, *Hongria 1956: socialisme i llibertat*; A. Francos, *Sud-Àfrica: nazisme i apartheid*. Veg. A. MANENT, *Edició de Materials* (1965-1968). *Una editorial de combat*, dins «Els Marges», LXXXVIII, 2009, pp. 83-85.

⁵⁴ Alfons C. Comín i Josep Verdura participarien, a més a més, a Editorial Nova Terra entre 1964 i 1969, amb les col·leccions "Trabajo y Sociedad" i "Temps de Concili". Maria Martinell aniria a treballar a l'ICESB i n'esdevindria directora l'any 1977.

però també molt suggestiva»⁵⁵. Darrere d'aquestes paraules solemnes, Editorial Estela oferia –en llengua catalana– alguns dels textos clàssics de les ciències socials d'arrel catòlica (J. Lebreu, Josue de Castro), la teologia més avançada (Y.M. Congar) o els treballs de la renovada pedagogia catalana (Ramon Fuster).

En l'àmbit més vinculat a la historiografia i la història contemporània catalana, l'Editorial Vicens Vives –que reeditava periòdicament els treballs de Jaume Vicens Vives, culminats en *Industrials i polítics*– continuava publicant textos importants: *Moments crucials de la història de Catalunya* o *Panorama del pensament català contemporani*. I, encara, una Editorial Lavínia que no era altra cosa que una tapadora amb la qual Jordi Pujol ajudava a professors expulsats de la Universitat, publicava *Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes: cronologia, 1800-1939*, preparat per Emili Giralt i Raventós, Josep Termes i Albert Balcells.

Per la seva banda, Norfeu treia al mercat el llibre d'Antoni Jutglar, *Els burgesos catalans*, que gaudiria de certa influència en els temps posteriors a la seva publicació, tot i el silenci crític que es va fer al seu voltant; o la traducció d'un dels grans assagistes francesos contemporanis, Raymond Aron, amb *Tres assaigs sobre l'era industrial*. La col·lecció "Isard" publicava Albert Camus (*L'home revoltat* i *El mite de Sísif*), al costat de bestsellers internacionals, com *El dia més llarg*, de Cornelius Ryan, o el clàssic antifeixista *Crist s'ha aturat a Eboli*, de Carlo Levi. Una ullada a la publicitat editorial d'aquells mesos dona fe de la gran activitat bibliogràfica que s'estava produint. A pesar de tot, i aquest tot era molt, el país cultural i intel·lectual havia entrat en un període d'activisme com no s'havia viscut des dels anys republicans⁵⁶.

Catalanisme i revolució burgesa era un llibre important, que apareixia en una conjuntura important, acompanyat d'altres llibres i assaigs de ciències socials importants, i ningú, a l'editorial i en el petit món intel·lec-

⁵⁵ M. MARTINELL, *Sense renúncies*, cit., capítol VI: *Estela, una editorial catòlica portada i pensada per laics*.

⁵⁶ A manca d'una recerca monogràfica sobre la història intel·lectual i cultural dels anys seixanta del segle passat –de fet, hauria de ser una recerca de tot el període franquista–, són molt útils les síntesis de Francesc Vallverdú (*La llengua catalana. Els llibres*) i Josep Lladonosa (*La història a Catalunya després de 1939*), dins *Història de la cultura catalana*, dir. Pere Gabriel, vol. X: *Resistència cultural i redreçament, 1939-1990*, Barcelona, Edicions 62, 1998. També és útil, des d'una òptica molt centrada en l'àmbit literari-cultural, M. VALLVERDÚ, *L'agitació cultural dels anys 60*, dins «L'Avenç», 384, novembre 2012, pp. 28-43.

tual que en seria el receptor, no ho dubtava. Però, a pesar de la contundència del seu primer paràgraf, no era un llibre simplista, com es va voler llegir *a posteriori*. L'autor ho escrivia en el mateix prefaci: «El com i el perquè d'aquesta frustració és una dramàtica història que no es pot reduir, com ho han fet alguns autors, a una llarga maniobra de la burgesia catalana, a una simple acció voluntarista i maquiavèlica que jugava amb l'entusiasme del poble català per fer-lo anar ara cap a la dreta, ara cap a l'esquerra. No, les coses són força més complexes» (p. 7). I, amb una notable sinceritat, assenyalava l'intent d'interpretar, «amb ulls de 1966, amb ulls immersos en una realitat tan problemàtica com aquella, però de coordenades molt diferents. Vull dir, simplement, que em sembla que ja no podem viure del que aleshores es digué del nostre país» (p. 9).

Aquesta era la clau de volta de bona part del treball de Jordi Solé Tura, qui escrivia l'any 1966, en plena eclosió de l'antifranquisme cultural i intel·lectual, en plena revisió del passat més immediat, amb la memòria fresca dels «catalans de Burgos» (una part d'ells, els hereus d'Enric Prat de la Riba), enmig de discussions i debats en els petits i discrets cercles de gent interessada en aquestes qüestions, amb la realitat d'un moviment obrer de nova planta i d'una societat que havia canviat profundament amb l'aportació migratòria. Jordi Solé Tura escrivia el 1966, en aquest context, però mirant els anys 1909 (la Setmana Tràgica), 1914 (la Mancomunitat) o 1936 (la guerra i la revolució). I no era presentisme o una lectura oportunista de la història. Era la primera vegada, des de 1939, que algú posava sobre la taula la qüestió de l'enfrontament de classes en un marc, el catalanisme, que podia ser molt relliscós. Quan, el juliol de 1967, va repetir la principal de les seves hipòtesis per a «Destino», pensava tant en 1909 («la ciutat del perdó» maragalliana, que no va poder ser per oposició d'Enric Prat de la Riba, entre d'altres) com en 1936: «entre la burguesía catalana y el proletariado catalán existían no sólo grandes diferencias culturales, sino una radical oposición de interés, oposición que a veces perdía virulencia cuando se concretaba el enfrentamiento común con las estructuras del Estado centralista, pero que volvía a aparecer con más fuerza, si cabe, en los momentos de máxima tensión política»⁵⁷. Des d'aquest punt de vista, no hi podia haver gaire discussions.

D'entrada, Solé Tura ja assenyalava l'existència d'un «sentiment comunitari del poble català» anterior a la formació de la burgesia moderna; la burgesia, activada després del desastre de 1898, va apel·lar a aquest

⁵⁷ J. SOLÉ TURA, *Las ideas sociales de Prat de la Riba*, dins «Destino», 1.564, 29 juliol 1967; hi tornaré més endavant, sobre aquest article.

sentiment i, per altra banda, «l'acció política i educadora de la burgesia, les institucions administratives i culturals que creà contribuïren a enfortir aquest sentiment de diferenciació i de comunitat interior, és a dir, acostumaren una gran part dels habitants de Catalunya a veure la realitat política i cultural espanyola en funció de llur particularitat» (p. 299). Era un elogi notable a aquelles minories dirigents –l'expressió és de Ramon d'Abadal, que hauria estat molt d'acord amb Jordi Solé Tura en certs aspectes, encara que sembli paradoxal–, ara nacionalitzades, acompanyat d'una obvietat científica: Catalunya era «un veritable complex cultural, en el sentit sociològic del terme» (p. 300); és a dir, no era una realitat esquemàtica i polaritzada. En les conclusions del llibre, Solé Tura volia explicar perquè, l'any 1966, calia mirar el passat d'una altra manera:

La nació, com totes les realitats socials, és un fet històric i, per tant, variable; està sotmesa a un joc dialèctic de factors i contrafactors que poden arribar a canviar totalment el contingut d'una forma aparentment constant o, al revés, modificar la forma d'un contingut bàsicament idèntic.

La burgesia fou, per definició, la principal protagonista del nacionalisme burgès. Però, és innegable que el moviment nacional anà més enllà i quan la burgesia que l'havia posat en marxa se'n deseixí d'altres classes prengueren el relleu.

El joc entre els factors objectius i subjectius és aquí particularment interessant. La burgesia catalana pogué apel·lar al sentiment comunitari del poble català perquè li ho permetien les diferències estructurals i culturals entre aquest poble i els de la resta d'Espanya. D'altra banda, l'acció política i educadora de la burgesia, les institucions administratives i culturals que creà contribuïren a enfortir aquest sentiment de diferenciació i de comunitat interior, és a dir, acostumaren una gran part dels habitants de Catalunya a veure la realitat política i cultural espanyola en funció de llur particularitat... [...].

Aquesta coherència, aquesta estabilitat no són, però, dades fixes, immutables. És un equilibri que cal refer constantment i que constantment és trencat per la pressió de factors interns i externs. Vull dir amb això que no podem acceptar el fet nacional com una dada de fet, inqüestionable i fixa; que cal preguntar-nos contínuament quines variacions ha experimentat i experimenta. La nació, com totes les realitats socials, és un fet històric i, per tant, variable; està sotmesa a un joc dialèctic de factors i contrafactors que poden arribar a canviar totalment el contingut d'una forma aparentment constant o, al revés, modificar la forma d'un contingut bàsicament idèntic.

La Catalunya descrita per Prat de la Riba també vivia sotmesa a aquest joc dialèctic i la síntesi dels elements permanents i circumstancials donà una realitat històrica irrepetible, extremament condicionada per les exigències d'una classe i d'un moment.

L'anàlisi sociològica, econòmica i política ens dirà potser –si sap deslliurar-se d'apriorismes– què resta i què no resta de tot allò. Personalment crec –i voldria haver-ho demostrat– que la Catalunya definida per Prat de la Riba era massa

unilateral, massa condicionada per una perspectiva de classe per a poder tenir validesa general. Cal, doncs, un esforç nou i sense prejudicis per a saber on som i on anem.

Prat de la Riba i el moviment que ell acabdillà són un testimoni històric, malauradament actualíssim en molts aspectes. I dic malauradament perquè demostra que en aquests aspectes el país no s'ha mogut d'allí on era fa cinquanta anys. És impossible no sentir-se colpit per l'actualitat de les protestes de Prat i els seus predecessors contra les mancances d'un Estat burocràtic i oligàrquic. Res ni ningú no pot prescindir de llur aportació renovadora a l'arcaica vida política del nostre país. Un esforç autèntic de renovació en aquesta segona meitat del segle XX haurà d'integrar alguns d'aquests elements, però no per afany d'homenatge a l'autoritat, sinó per una radical comprensió del present. Car, en definitiva, la classe social que en la nostra època pot acabdillar un veritable moviment renovador ja no és aquella burgesia que Prat de la Riba sabé interpretar amb tanta exactitud (pp. 300-301).

Marxisme pur i dur? Potser sí. Novetats radicals? Joaquim Marco, en la ressenya que li va dedicar a «Destino», escrivia: «El fenómeno fue ya apuntado en 1934 por Joaquín Maurín en *Revolución y contrarevolución en España*, libro de gran interés por las intuiciones que contiene y por el método de análisis histórico y que no he visto citado en el libro de Solé Tura»⁵⁸. I tenia força raó. Sense citar els comunistes heterodoxos, i sense anar més enllà, Jordi Solé Tura explicava molt bé una realitat de 1966: la vella burgesia catalanista, la de la Lliga de Prat de la Riba, ja no tornaria; havia desaparegut. El catalanisme, a dreta i a esquerra, era en unes altres mans. Ell s'havia limitat a analitzar políticament –però també històrica-

⁵⁸ J. MARCO, *Catalanismo y revolución burguesa*, dins «Destino», 1.565, 5 agost 1967. La darrera frase tenia un punt de malevolença militant. L'origen del llibre de Maurín seria el seu article *Las tres etapas de la cuestión nacional*, «La Batalla», 16 juliol 1931. Una breu anàlisi de les fonts bibliogràfiques de la tesi de Jordi Solé Tura i del llibre *Catalanisme i revolució burgesa*, revela aquesta paradoxa bibliogràfica, assenyalada per Joaquim Marco: tot i que sembla clara la influència de certs escrits marxistes pioners sobre la relació entre burgesia catalana i nacionalisme, enlloc apareixen autors clàssics com Joaquín Maurín (*Los hombres de la dictadura*, 1930; *La revolución española*, 1932) o Andreu Nin (*Els moviments d'emancipació nacionals*, 1935). En canvi, l'autor cita un text, teòricament i rigorosament clandestí, com és *El problema nacional català. Primera part: antecedents històrics* –Edicions Horitzons, 1961–, jugant amb l'equívoc que hauria estat editat legalment a Mèxic. En la mateixa nota on cita el text clàssic del PSUC –pp. 306-307, nota 14–, sí que aporta la veu d'autoritat dels autors ortodoxos del marxisme: V.I. Lenin, *Notas críticas sobre la cuestión nacional* i *Sobre el derecho de las naciones a disponer de sí mismas*; i Stalin, *El marxismo y la cuestión nacional*.

ment— una classe social i unes posicions ideològiques determinades, en una època determinada; en cap moment, però, havia atribuït a una classe social el monopoli del catalanisme.

4. Cinquanta anys de la mort de Prat de la Riba: la commemoració de «Destino»

La distribució del llibre va coincidir, pràcticament, amb l'aparició d'un número especial del setmanari «Destino» dedicat al cinquantenari de la mort d'Enric Prat de la Riba (1.564, 29 juliol 1967), amb col·laboracions molt notables: des de Jordi Rubió i Balaguer, que va treballar amb ell en la creació de la Biblioteca de Catalunya, al seu company de generació Ramon d'Abadal i de Vinyals, passant per Josep M. Pi i Sunyer, Claudi Ametlla o Joaquim de Camps i Arboix, entre d'altres il·lustres professionals liberals del vell món catalanista d'abans de 1936. En uns anys en que el setmanari feia equilibris força reeixits per aconseguir de fer conviure franquistes i antifranquistes dins la revista —amb col·laboracions fixes o eventuais—, en aquella àmplia zona grisa per on es movia l'empresa editora-intel·lectual de Josep Vergés, Josep Pla, Néstor Luján, Santiago Nadal i companyia, no era estranya la col·laboració del jove professor de Dret, ara expulsat de la Universitat, Jordi Solé Tura, que acabava de publicar un llibre sobre l'homenatjat. Naturalment, Solé Tura va repetir els arguments de la tesi i el llibre; en aquest sentit, no oferia cap novetat. Si un cas, l'element singular era la incrustació del llenguatge —i l'argumentari— marxista entre els articles, tan moderats i convencionals, d'Octavi Saltor, Enric Jardí i altra gent d'ordre que col·laborava en aquell número. A *Las ideas sociales de Prat de la Riba*, Solé Tura hi abocava les seves grans línies interpretatives:

La síntesis ideológica de Prat es la mejor explicitación de las posibilidades y de los límites de la burguesía catalana de principios de siglo. Refleja, en el plano de las ideas, el afán de aquella clase social de alcanzar el poder estatal, de transformar el arcaico Estado español en un Estado burgués, moderno y dinámico, de proyectarse hacia afuera, de tomar parte en la distribución imperialista del mundo. Para ello, la burguesía catalana contaba con proyectar en el panorama político español la fuerza colectiva del núcleo catalán, objetiva y subjetivamente diferenciado del resto del país. Era la clase social hegemónica en Cataluña y quería convertir esta hegemonía en fuerza operativa frente a las anquilosadas estructuras del Estado oligárquico y centralista⁵⁹.

⁵⁹ J. SOLÉ TURA, *Las ideas sociales de Prat de la Riba*, dins «Destino», 1.564, 29 juliol 1967.

I acabava l'article com havia acabat *Catalanisme i revolució burgesa*: el catalanisme polític conservador

nació con clara voluntad hegemónica e integradora, pero fue incapaz de superar el horizonte de unos intereses de clase estrechamente entendidos. La obra política y educativa de aquella burguesía fue considerable y muy avanzada en comparación con lo que daba de sí el Estado centralista y burocrático. En muchos aspectos marcó decisivamente el clima político y cultural de la sociedad catalana. Pero como demostró la experiencia posterior, ninguna solución de los problemas todavía pendientes será posible si la reivindicación de nuestras peculiaridades no se liga indisolublemente y activamente con la acción de la clase más numerosa de nuestra población por una democracia verdadera en todos los terrenos y en toda España⁶⁰.

Jordi Solé Tura acabava de definir l'antifranquisme català com una aliança entre les classes populars - moviment obrer organitzat i les classes mitges il·lustrades, hereves de la Mancomunitat i la Catalunya autònoma, que projectarien aquesta lluita més enllà de Catalunya. Prat de la Riba i la seva burgesia havien tingut el seu moment, el seu temps. Ara era una altra hora.

5. Els primers sorolls

El llibre havia començat a circular en un mal moment de l'any, quan l'estiu paralitzava bona part del país; però de seguida va començar a fer soroll, força soroll⁶¹. Estava a punt de ser un dels èxits d'Edicions 62 d'aquell any, com ho demostra la targeta que li van fer arribar des de l'editorial.

Els primers ressons del llibre –i, més endavant, de l'article a «Destino»– van arribar del setmanari de Josep Vergés, amb una extensa ressenya de Joaquim Marco (veg. nota 58), en la que, a banda de trobar a faltar la cita

⁶⁰ J. SOLÉ TURA, *Las ideas sociales de Prat de la Riba*, dins «Destino», 1.564, 29 juliol 1967.

⁶¹ A l'Arxiu Jordi Solé Tura –Ajuntament de Mollet del Vallès– es conserva una carpeta –Arxivador 1, 1959-1967. Carpeta 1.2. Retalls de premsa sobre *Catalanisme i revolució burgesa*, 1967-1968– amb bona part de les ressenyes que es van publicar a la premsa catalana, però també espanyola, al voltant del llibre. Convindria fer-ne una lectura pausada i un inventari de ressenyadors i ressenyes. Per raons d'espai, m'he limitat a citar les que m'han semblat més interessants o representatives.

bibliogràfica de Joaquim Maurín, assenyalava altres elements més importants: «echamos de menos un panorama más amplio que nos mostrara las relaciones de dicha burguesía y de sus motivaciones ideológicas en relación con los movimientos políticos del resto de la Península», tot i que reconeixia que en aquest camp gairebé no hi havia res fet. Després de remarcar alguns elements poc treballats –el carlisme, per exemple–, Joaquim Marco elogiava la lectura que Jordi Solé Tura feia dels textos de Prat de la Riba: «una exposición temática sistematizada, lo suficientemente detallada como para que el lector se adentre con garantías por el pensamiento político del ideólogo catalán». Al final de la ressenya –la part més criticable, a parer de Marco, era la comparació entre Prat de la Riba i Joaquín Costa– indicava la importància «que alcanza hasta el momento de hoy [...] un estudio desmitificador y recomendable». Era una primera recepció prou bona i positiva, sobretot si hom tenia en compte què significava una ressenya d'aquestes característiques en un mitjà com «Destino».

Des d'Edicions 62 es devia tenir clar que el text era important, seria polèmic i l'autor n'hauria de parlar, més enllà de contestar a probables crítiques desfavorables. Per altra banda, en els ambients culturals i mediàtics catalans, els observadors més sensibles també estaven convençuts que el petit món catalanista acabava de patir un terratrèmol intel·lectual i polític notable, força més notable que l'emoció que es va viure, quatre anys abans, quan Josep Benet va publicar *Maragall i la Setmana Tràgica*. Probablement conscient de la importància que tenia la coincidència temporal de l'aparició del llibre i el cinquantenari de la mort d'Enric Prat de la Riba, Josep Faulí, un periodista catalanista, conegut en els cercles culturals del nacionalisme català, va considerar important no excloure Jordi Solé Tura de l'enquesta que duia a terme a «Tele Estel», al voltant de la figura del polític regionalista «als cinquanta anys de la seva mort»⁶². Al costat d'Octavi Saltor –vella i discreta glòria del regionalisme cultural més conservador, «pronoï» de la Lliga camboniana d'abans de la guerra– i Maurici Serrahima –l'etern aspirant a intel·lectual de referència, a *la française*, del conjunt del catalanisme, des dels demòcrates cristians als gairebé comunistes–, Jordi Solé Tura era el jove rupturista, que acabava de posar en qüestió la imatge interclassista i gairebé intocable del pare del regionalisme català més assenyat, la màxima personalització del catalanisme sense classes i global. I no s'estava de res. A la pregunta sobre la imatge

⁶² J. FAULÍ, *Prat de la Riba, als cinquanta anys de la seva mort*, dins «Tele Estel», 4 agost 1967.

global del polític, Jordi Solé Tura remarcava les contradiccions del personatge:

Contradicció entre l'afany renovador, "europeïtzant" i la fidelitat a una ideologia de caire tradicionalista; contradicció entre l'empenta urbana i burgesa i les incitacions d'un medi rural gairebé immòbil; contradicció entre l'afany de mobilitzar "tot" el poble de Catalunya i l'exclusió violenta o la integració paternalista i revoltant del sector més nombrós: l'obrer; contradicció entre la projecció revolucionària de la seva obra política en el marc d'aquella Espanya encarada i la tendència constant al compromís amb els conservadors centralistes.

A continuació, ni rastre de la simplificació nacionalisme-burgesia, de la qual se l'acusaria immediatament de sortir el llibre:

[...] potser no hi ha tal contradicció sinó que és l'expressió lògica d'allò que donava de si la burgesia catalana de l'època. El punt que més m'ha cridat l'atenció és que entre dos ideòlegs possibles (Almirall i Prat de la Riba) la burgesia catalana es decidís pel segon. Almirall era més típicament burgès que Prat, en el sentit que la seva construcció doctrinal reflectia millor els interessos d'una classe social emprenedora, urbana, laica, per l'estil de les burgesies anglosaxones de l'època. El fet és, però, que a part les raons conjunturals (molt importants) els intents d'Almirall fracassaren i els de Prat reeixiren. Per què? Segurament perquè la burgesia catalana de l'època no era aquella classe emprenedora, urbana, laica, per l'estil de les anglosaxones, en què pensava Almirall sinó alguna cosa molt diferent: una classe social mal integrada en l'Estat centralista, però que necessitava el suport militar i administratiu d'aquest; una classe social fonamentada en una indústria de consum, extremament vulnerable a la conjuntura i a les pressions exteriors; una classe social que aspirava a dominar l'Estat, seguint l'exemple de les burgesies de fora, però que no tenia força suficient per aconseguir-ho. Prat fou l'expressió més completa (en el pla ideològic i doctrinal) d'aquesta situació de base. El seu catalanisme acollia la incitació federal i urbana d'Almirall, el tradicionalisme de la Catalunya rural, el romanticisme dels intransigents purs, i la tendència al compromís del regionalisme conservador, i ho potenciava tot en una síntesi nacionalista i imperialista, capaç de mobilitzar tot el poble català i dur-lo a la conquesta de l'Estat. Però, alhora, procurava no tancar la porta al possible compromís i prenia cura de diferenciar clarament les esferes d'influència dels diversos sectors socials a l'interior de Catalunya. Fou, doncs, l'expressió més cristal·lina dels punts de força i dels punts de feblesa de la burgesia catalana en un dels moments més decisius de la nostra història contemporània.

En aquesta intervenció, Jordi Solé Tura ja no parlava, només, del pensament polític de Prat de la Riba, la seva doctrina, les seves reflexions –aspectes sobre els quals Josep Benet seria un crític ferotge. Ampliava el

camp de l'anàlisi i començava a apuntar a qüestions més complexes i importants: quin catalanisme representava el sector encapçalat per Prat de la Riba? Quina capacitat de síntesi i d'agrupar forces va tenir? Aquestes i altres preguntes eren lluny de la caricatura que es va fer de les seves intervencions: Solé Tura identificava el nacionalisme –catalanisme– amb la burgesia. Més enllà, no hi havia res. Una lectura acurada del llibre i de les intervencions immediatament posteriors a la seva publicació, haurien estalviat unes quantes crítiques simplistes dels mesos posteriors.

L'escriptor Robert Saladrigas, que el va entrevistar per a «El Correo Catalán» –6 agost 1967–, va voler anar més enllà del recordatori de la commemoració del cinquantè aniversari. Centrant-se en el llibre i el seu precedent, la tesi doctoral, Saladrigas s'interessava molt més per la visió que Solé Tura podia oferir l'any 1967 del personatge i la seva acció, que no del que podríem dir-ne una lectura estrictament historicista. Per aquest motiu, Solé Tura podia dir-li que «personalmente lo situo en función de mis necesidades políticas, que están a su vez en función de una idea concreta acerca de cómo hay que resolver el problema de Cataluña». És a dir, li oferia una lectura política de present, en la que sumava el pes cada vegada més notable de «la población que es mayoritariamente no catalana» amb una «renovación estructural del país»; d'aquest lligam dels dos elements n'hauria de sortir «el reconocimiento de nuestras peculiaridades».

En una clau més històrica, Solé Tura tornava a les reflexions sobre l'intent de modernitzar Espanya des d'una òptica regionalista i burgesa:

Esa clase [la burgesia] se encuentra de repente con la crisis del 98, y entonces advierte que el Estado no le sirve para nada e intenta transformarlo. Para hacerlo, adopta la decisión de movilizar la fuerza del país catalán para proyectarlo a toda España y hacerse con el poder central sin tomar en consideración, una vez alcanzado su objetivo, al pueblo que la ha empujado. Ahí radica el punto débil, el error planteado en la dualidad existente en una burguesía que quiere erigirse en representante de todo el pueblo en función de sus intereses exclusivos.

No hi havia res escandalós en aquestes afirmacions, sinó una anàlisi crítica d'una actuació determinada, que Solé Tura assumia com a part del seu patrimoni personal i col·lectiu. No es podia prescindir de Prat de la Riba, explicava a Robert Saladrigas; al contrari, «no veo la manera de hacer nada positivo, si previamente no asumimos la conciencia del pasado, porque al fin y al cabo todos somos hijos de él, y conllevamos la impronta que ha dejado en nosotros». L'entrevistador ho resumia perfectament: «En el fondo Jordi Solé Tura no hace más que asumir la conciencia de este pasado, para mejor vislumbrar el futuro. Una postura ciertamente ética».

El final de l'entrevista amb Robert Saladrigas podia lligar amb la resposta que va oferir a la pregunta que Eliseo Bayo i Francesc de Carreras li van fer per al diari mallorquí «Última hora» –10 agost 1967–, on li demanaven una mena de valoració sintètica del personatge i la seva obra:

Negar a Prat es absurdo porque como político hizo una obra muy considerable que nos marcó profundamente. Todos somos hijos de una cultura en la que él tuvo una influencia decisiva. Desde un punto de vista ideológico Prat está superado. Su visión de Cataluña ya no nos soluciona hoy los problemas. Hoy no se puede desligar el problema de Cataluña de la lucha de la clase obrera que no es catalana. Esto es un enorme peligro. Acabaremos cayendo en la misma trampa de siempre: pensando que el enemigo es el castellano. El “problema catalán” debe inscribirse dentro del problema de la democracia en España.

Era una formulació que haurien pogut signar Josep Benet, Francisco Candel o Jordi Pujol. De fet, Jordi Solé Tura avisava del perill d'un neolerrerisme que dividís la societat catalana i feia una crida a la unitat al voltant de la resolució del problema català en un procés general de recuperació de la democràcia a Espanya. No era una formulació tan estranya ni, per descomptat, anticatalanista.

A pesar de ser l'estiu, el llibre anava fent soroll i guanyant nous lectors, alguns d'ells molt qualificats. Joaquim de Camps i Arboix, un dels assagistes clàssics del catalanisme conservador d'aquells anys i gran reivindicador de l'obra de govern d'Enric Prat de la Riba, remarcava l'anàlisi «extensiva» d'«una exégesis nueva», molt «meritoria», com era el llibre de Solé Tura. La crítica que li feia tenia el seu interès:

Es un primer amplio alegato crítico de la personalidad de Prat de la Riba, que será bienvenido como instrumento para airear ideas y sacudir los tópicos de un fatal inmovilismo. Sólo de paso acotaremos en lo que personalmente conocemos y nos atañe, el error de considerar el catalanismo como originario de la burguesía en el sentido clasista, afirmación que no puede por menos de sorprender a todos los de la generación que era mayor de edad en 1930, hombres en su mayoría de profesiones liberales, ajenos al concepto y a la clasificación de burgueses⁶³.

No estava gens malament la mena de lectors que havia aconseguit el llibre. Ja s'havia escapat de l'àmbit acadèmic –una tesi doctoral publicada–

⁶³ J. DE CAMPS ARBOIX, *Un esquema sobre el personaje*, dins «La Vanguardia Española», 1 agost 1967.

per convertir-se en un llibre polític, un assaig sobre els temps contemporanis del país, que era llegit i rellegit per persones que havien conegut el protagonista. Quan Joan Anton Maragall explicava, a començament d'agost de 1967, que «he leído estos días sendos trabajos sobre su dimensión humana y política», pensava en *Catalanisme i revolució burgesa* –l'altra lectura era, probablement, la biografia de Rafael Olivar Bertrand– i aportava el seu testimoni personal, d'algú que era a Castellterçol els darrers dies de juliol de 1917, i va assistir a la seva mort: «la desaparición del hombre amigo de nuestro padre, padre de nuestros amigos y convecinos de Castelltersol, el hombre al que veíamos muy a menudo a nuestro alrededor y al que admirábamos sin limitación»⁶⁴; la seva era una opinió molt diferent del ressenyador professional, del col·lega acadèmic. Era una altra mirada i una altra mena de recepció.

Aquests lectors no eren gens negligibles; al contrari. Joves col·laboradors del projecte pratà; fills de companys i amics de Prat de la Riba; homes provinents del regionalisme lliguer, d'aquella burgesia disseccionada per Solé Tura, s'enfrontaven a una anàlisi política i històrica implacable, escrita per un conegut intel·lectual marxista –i, sospitaven, probablement militant comunista–, amb una força i un sentit crític molt allunyats de les biografies amables, patriòtiques, i les evocacions acrítiques. Tanmateix, la majoria dels fills de la burgesia pratiana –per dir-ho d'aquesta manera–, va llegir *Catalanisme i revolució burgesa* amb una equanimitat més que remarcable.

En aquesta línia, es pot evocar un altre d'aquests hereus pratians –una mica més evolucionat que Joan Anton Maragall, però igual de representatiu–, com és Maurici Serrahima. Advocat amb unes notables inquietuds intel·lectuals, feia també una bona lectura del llibre de Solé Tura, però molt més ambiciosa i intencionada que el seu amic i veí Maragall. Serrahima proposava de veure la relació Prat de la Riba - burgesia - catalanisme des d'una perspectiva una mica diferent a la de Solé Tura –per alguna cosa l'advocat sarrianenc no era marxista–, però en cap moment no el desmentia –com havia volgut fer Joaquim de Camps i Arboix–, ni negava les tesis centrals del llibre. En primer lloc, escrivia Serrahima, «és evident que, per a la realització dels seus propòsits, Prat es va adreçar als burgesos del país, que constituïen una força poc o molt hegemònica i relativament coherent: de fet, l'única». En segon lloc, «sabem també que va morir abans de la revolució russa d'octubre i abans que s'haguessin introduït en la burgesia

⁶⁴ J.A. MARAGALL, *Al servicio de una ideología*, dins «La Vanguardia Española», 1 agost 1967.

catalana els “nous rics” de la guerra de 1914-1918, entre els quals van sortir una gran part dels partidaris de les solucions de força». Potser Maurici Serrahima tenia al cap el que podríem anomenar sector cambonià de la Lliga, els financers, empresaris i professionals que se sentien més propers al què representava i feia Francesc Cambó que no pas al llegat teòric de Prat de la Riba, i que havien acumulat fortuna i patrimoni a l'ombra de la neutralitat espanyola durant la Gran Guerra.

Finalment, el pinyol del text era en el reconeixement, matisat, de les hipòtesis principals del llibre:

No em sembla gens dubtós que –tal com diu Solé Tura– la “revolució” de Prat era una “revolució burgesa”. Però potser cal posar entre cometes el mot “revolució”. Era, més aviat, una “actuació política” –per molt que fos revolucionària en els propòsits–, i potser el tracte amb les oligarquies centrals hi era inevitable. Si hagués estat evitat, ¿hauria estat possible d'aconseguir uns resultats més complets? El país hauria respost? No ho sembla pas. Era un primer intent⁶⁵.

I concloïa, Maurici Serrahima

Vist com una “revolució” –com una imposició política i social de la burgesia catalana sobre Espanya–, el moviment no va triomfar. L'adversari era poderós, i la temptativa, després de dos segles de silenci, era aventurada. En aquest sentit, tampoc no va triomfar l'Esquerra petitburgesa del 1931. Però no sempre és possible de valorar a terme curt els triomfs i els fracassos. Cap al 1830, el triomf de la Revolució francesa –una “revolució burgesa” de les grosses– no era pas gaire assegurat, gaire visible. En 1851, els resultats eren, en molts aspectes essencials, desvirtuats a França pel Segon Imperi. En una futura etapa política del país, ¿veurem com ho veiem ara, el que ha passat en aquest darrer mig segle? En el desnonament de les oligarquies quin paper li haurem d'atribuir? Fa de mal dir. De tota manera, convé molt que, des d'ara, cadascú hi digui la seva: convé, i fa molt servei⁶⁶.

En el mateix món cultural i antifranquista per on es movia Maurici Serrahima, un periodista com Josep Faulí també hi trobava mèrits: «De l'estudi dels textos, però, fet amb profunditat i enginy, sorgeix una imatge clara del que és la seva tesi: la incapacitat de la nostra burgesia, perifèrica respecte a Espanya, de canviar aquesta estructuralment i positivament». I

⁶⁵ M. SERRAHIMA, *Prat de la Riba, demà*, dins «Serra d'Or», IX, 10, octubre 1967.

⁶⁶ M. SERRAHIMA, *Prat de la Riba, demà*, dins «Serra d'Or», IX, 10, octubre 1967.

afegia un comentari molt revelador de l'època que es vivia: «Jordi Solé Tura ha aconseguit de somoure el nostre ambient, i això sol ja és un mèrit. No cal dir, però, que la seva obra en té molts més»⁶⁷. El reconeixement al valor del llibre, a l'interès dels seus continguts, era innegable i lligava amb el que havia escrit Joaquim Marco a «Destino»: l'anàlisi del passat regionalista, el retrat de la «revolució burgesa» regionalista frustrada, portava al present del franquisme i l'antifranquisme i a la memòria –molt viva en aquells temps– dels anys 1917, 1923, 1931, 1936 o 1939. I no calia anomenar allò que s'amagava darrere de cada data; tothom ho tenia molt present, en les memòries personals i en les experiències col·lectives.

En contrast amb els textos dels hereus del regionalisme lligaire, o del catalanisme burgès més clàssic –per dir-ho així–, com podien ser Joaquim de Camps i Arboix, Joan Anton Maragall o Maurici Serrahima, des d'un altre sector burgès, radicalment diferent, també es va fer atenció al llibre i al cinquantenari de la mort de Prat de la Riba. Em refereixo als sectors monàrquics espanyolistes que, en cap moment i de cap de les maneres, podien acceptar els postulats nacionalistes-regeneracionistes d'Enric Prat de la Riba.

En aquest sentit, va ser molt interessant l'atenció que Santiago Nadal va dedicar al llibre. En un primer article a «Destino», Nadal anava a buscar a Jaume Vicens Vives com a font d'autoritat, però amb una mirada radicalment diferent a la que utilitzaria el ressenyador anònim de «La Vanguardia Española» el 17 d'agost de 1967 (veg. nota 38):

Se empieza a ver claro en las cosas de nuestro país. Sobre todo se empieza –insisto: “se empieza”– a poder hablar con sinceridad y claridad de cosas de aquí, cosas de antes y de ahora: es decir, de historia y de actualidad social, cultural, política. Las personas y los hechos del pasado, sobre todo, pueden ser juzgados. Hasta ahora, sólo se podía ensalzarlas hasta las nubes; o denigrarlas hasta los profundos infiernos. Los “tabús” históricos han sido tremendos en esta tierra. Lo son, aún, en buena parte. Hay mucha gente que no puede hablar del Compromiso de Caspe, por ejemplo, sin decir “la iniquitat de Casp”: en lugar de ver en la reunión famosa un caso en verdad extraordinario de sabiduría política de que dieron muestra nuestros antepasados en una época de violencia y crueldad. Ese clima “romántico” empieza a ser superado. Se nota que esa superación incipiente es debida al paso de una personalidad extraordinaria, desgraciadamente malograda en plena madurez de su existencia: Jaime Vicens Vives. El profesor Vicens ha sido un hito colosal en la historiografía de nuestro

⁶⁷ J. FAULÍ, dins «Tele Estel», 20 octubre 1967.

país, entre otras razones por su empeño en centrar los hechos históricos en su tiempo, y tratar de mirarlos objetivamente⁶⁸.

L'article es centrava, sobretot, en reivindicar el paper de José Canalejas en els orígens de la Mancomunitat, més que no pas valorar Enric Prat de la Riba i la revolució burgesa fracassada, esmentada per Jordi Solé Tura i avançada per Jaume Vicens Vives. Dit d'una altra manera, Santiago Nadal ofereix la lectura antiregionalista del personatge i la seva obra.

En un segon article⁶⁹, al periodista i conspirador monàrquic no el preocupava tant el potencial nacionalista de Prat de la Riba –ja havia fet la lectura antiregionalista un mes abans–, o la valoració històrica que Solé Tura feia del catalanisme polític en una projecció cap el present, com «el materialismo dialéctico [...] que lleva a un esquematismo peligroso para una verdadera comprensión de los problemas». Més endavant, observa que «el peligro del esquematismo» no permet matisar:

En la base de la exposición de la obra, por ejemplo, me falta un matiz demasiado importante para ser olvidado. La “burguesía”, como clase en bloque autora y defensora del catalanismo histórico, no era una realidad monolítica, ni mucho menos. Y, muchas veces, los intereses económicos y de clase que mantenía estaban en desacuerdo con sus posiciones públicas. Contradicción que da mucho que pensar.

Era la manera que Santiago Nadal tenia de reivindicar el seu sector burgès, el de l'extrema dreta espanyolista dels anys trenta –Derecha de Cataluña, Renovación Española–, que mai va poder fer la competència a l'hegemonia lligaire, tot i que ho va intentar.

Catalanisme i revolució burgesa semblava un imant bibliogràfic. Nacionalistes com Josep Faulí, vells regionalistes com Joaquim de Camps i Arboix i Joan Anton Maragall, monàrquics espanyolistes com Santiago Nadal, se sentien interpel·lats i obligats i disposats a dir-hi la seva. No havia passat en els anys anteriors i amb llibres que haurien pogut aixecar la mateixa polseguera, per ser polèmics o interessants –*Industrials i polítics* i *Maragall i la Setmana Tràgica*, per exemple–, la qual cosa deia molt de l'efervesència política i intel·lectual que es respirava a la segona meitat dels anys seixanta. En aquesta àmplia i heterogènia nòmina d'opinadors, també

⁶⁸ S. NADAL, *Doctrinario y posibilista*, dins «Destino», 1.564, 29 juliol 1967.

⁶⁹ S. NADAL, *En torno a un libro sobre Prat de la Riba. Acerca de la burguesía y el catalanismo*, dins «Destino», 1.573, 30 setembre 1967.

s'hi va sumar Manuel Cruells, el veterà militant separatista vinculat a Estat Català i el Front Nacional de Catalunya, que en aquella època era molt actiu en les publicacions catalanistes, legals o clandestines⁷⁰. En el seu cas, després de fer constar com era d'«agradable [...] l'apassionament que ha provocat el llibre», Cruells assenyalava que l'autor havia intentat construir un llibre sobre «premisses no provades», amb la qual cosa quedava una obra «apriorística», «dogmàtica» i «partidista».

On eren els problemes? Ni la burgesia catalana era un tot monolític i homogeni, ni era evident que «intentés una acció imperialista sobre la política peninsular». Per a Manuel Cruells, la burgesia pratiniana era dèbil, econòmicament feble, fonamentalment defensiva, sense capacitat d'influir sobre l'Estat: «Aquella burgesia mitjana, no pas monolítica, no podia atacar cap context sociopolític peninsular, ni econòmicament –no tenia cap banca de categoria–, ni políticament –tampoc no tenia cap element orgànic de protecció important. El seu partit polític, la Lliga Regionalista, quedava com unes petites gotes d'aigua en els grans llacs dels interessos que pressionaven, o controlaven, l'Estat espanyol». Després, Cruells continuava assenyalant algunes de les qüestions més discutibles del llibre, com la tria dels textos de Prat de la Riba o la manca d'una major amplitud en l'anàlisi i li retreia quelcom que no era responsabilitat de Solé Tura i que demostrava que Manuel Cruells feia una lectura equivocada del conjunt del llibre, com havien fet tants d'altres: «Però Jordi Solé Tura es menja, tan tranquil, bona part de la nostra història sociopolítica dels anys que estudia, i també, és clar, molts textos que són essencials. Per exemple, no li diu res el socialisme català que va del teòric oblidat Martí i Julià, passant per Rafael Campalans, Serra i Moret, fins arribar al trotskista Andreu Nin». Era no haver entès el punt de vista essencial: *Catalanisme i revolució burgesa* no era l'estudi del moviment catalanista considerat exclusivament burgès. Com demostraria el novembre de 1967, amb la seva proposta a Edicions 62, Solé Tura havia analitzat –amb totes les limitacions que es volguessin– el catalanisme conservador i burgès de Prat de la Riba en relació a un procés històric tan complex com era el de les revolucions burgeses contemporànies. En cap cas l'havia considerat l'únic nacionalisme o catalanisme possible.

L'interès de la ressenya de Manuel Cruells –en bona part, una valoració negativa del llibre– rau en l'amplitud de respostes que va provocar

⁷⁰ M. CRUELLES, *Anotacions al llibre de Solé Tura*, dins «Tele Estel», 26 gener 1968.

Catalanisme i revolució burgesa. Gairebé tothom que havia estat vinculat d'una manera o altra als projectes pratians, la política i la ideologia regionalistes, o els seus adversaris, se sentien interpel·lats per una proposta interpretativa arriscada, provocadora, descarnada i sense concessions. No estava gens malament en un país trinxat pel franquisme i la guerra que aquest havia provocat.

6. Enric Prat de la Riba i Dachs i Jordi Solé Tura es cartegen

Certament, l'article de «Destino» –paral·lel, en el temps, amb el que va publicar a «Serra d'Or»– va cridar tant l'atenció com el llibre, que ja feia un parell de mesos que circulava. Per tant, no és estrany que dues setmanes després del número dedicat a Enric Prat de la Riba, el setmanari publicqués una extensa carta del seu fill (1.566, 12 agost 1967). D'entrada, Prat de la Riba i Dachs apreciava positivament i amb bons ulls el llibre del qual penjava l'article: «la personalidad intelectual y muy erudita del señor Solé Tura me es simpática y su tesis sobre la revolución burguesa publicada en un libro en el que se habla de muchas cosas, además de las ideas sociales de Prat de la Riba, es digna de estudio y meditación. [...] Contiene, a parte de puntos de vista muy interesantes, desarrollos estilísticos brillantes de la interpretación materialista de la Historia que hay que felicitarse de que se hayan publicado».

On eren, doncs, els problemes? En què el marxisme de Solé Tura havia fet que no tingués en compte «que la mentalidad de aquellos tiempos era muy distinta de la actual». A partir d'aquí, el fill d'Enric Prat de la Riba criticava amb severitat el llibre i l'article de «Destino», amb l'argument que Solé Tura havia sobrevalorat alguns aspectes secundaris del pensament del dirigent regionalista. Les limitacions imposades a la Mancomunitat, explicava, «excluyeron toda acción en la acción social, política de salarios, seguros sociales, conflictos laborales y distribución de la renta industrial». Darrere d'això, reivindicava un Prat de la Riba que havia defensat les assegurances socials, el diàleg entre els sindicats i la patronal, les negociacions mitjançant jurats mixtos, etc. En definitiva, el retrat que emergia era el d'un polític conservador amb consciència social, a qui Jordi Solé Tura havia esquematitzat de forma excessiva.

No era una carta forassenyada ni una crítica agra o desproporcionada a *Catalanisme i revolució burgesa* i l'article de «Destino». Al contrari, la crítica a l'excés d'esquematisme era força raonable si hom es llegia amb atenció el llibre. Jordi Solé Tura ho va entendre així i va encaixar prou bé la carta

del fill de Prat de la Riba⁷¹. Uns dies més tard, escrivia a Prat de la Riba i Dachs, amb la voluntat «d'iniciar un diàleg constructiu i de vèncer, d'entrada, possibles malentesos»; amb aquesta carta, n'adjuntava una altra, adreçada al director de «Destino», per tal que la publicuessin com a rèplica. Aparentment, no es va arribar a publicar mai⁷².

En la seva resposta, Jordi Solé Tura agraïa el to ponderat i respectuós d'Enric Prat de la Riba i Dachs, però immediatament es reafirmava en la idea «que no creo que haya existido por mi parte ninguna interpretación errónea», sobretot en la qüestió controvertida «de las virtudes del feudalismo y del industrialismo», ja que partia de nombrosos textos del polític regionalista. A continuació, feia dues matisacions interessants. La primera:

Es cierto que Prat de la Riba preconizaba la creación de sindicatos gremiales y de un sistema de seguros sociales. Es cierto también que en esto estaba más al día, se situaba más en nuestro siglo que muchos patronos de la época. Pero no hay que olvidar que para él los sindicatos no habían de ser instrumentos de lucha de la clase obrera sino de integración, de subordinación. Cuando hablaba de las asociaciones pensaba más en los gremios corporativos medievales que en los modernos sindicatos de clase.

La segona tenia molt més recorregut: «Yo no digo que Prat de la Riba fuese el responsable del alejamiento de las masas obreras del catalanismo. Digo simplemente que si esto era todo lo que el catalanismo tenía que ofrecer a las masas obreras, no es de extrañar que éstas se alejasen en bloque del catalanismo de la Lliga». I tancava amb una conclusió que anava més enllà del propi llibre:

Yo no sé si este aspecto del pensamiento de Prat de la Riba debe considerarse secundario o no en función de los criterios personales del señor E. Prat de la Riba i Dachs. Para mi desde luego no lo es. Un pensamiento político no puede

⁷¹ Juntament amb la carta d'Enric Prat de la Riba i Dachs, «Destino» va publicar un text, signat per un Xavier Piera, felicitant la revista pels articles del número especial; i la d'algú que signava «Otro mataronés», que elogiava l'article de Santiago Nadal, excepte en la crítica que el periodista feia que el nacionalisme català parlés de la «iniquitat de Casp» enlloc del «compromís de Casp».

⁷² Carta de Jordi Solé Tura a Enric Prat de la Riba i Dachs, Barcelona, 16 agost 1967; i carta al director de «Destino», Barcelona, 16 agost 1967; 3 folis mecanografiats, Correspondència 1967, AJST-AMV, Arxivador 1, 1959-1967, carpeta 2.59.

compartimentarse de este modo, sobre todo si tenemos en cuenta que el propósito mismo de todo pensamiento y de toda acción nacionalista es la movilización de todo un pueblo y no sólo de un sector del mismo. A mi me parece una clara y dramática expresión de los límites de un movimiento político que fue incapaz de superar la tensión entre esta necesidad objetiva de movilización colectiva y un interés de clase estrechamente entendido. Me parece, además –y ahí está el meollo de la cuestión–, la demostración evidente de que la solución futura de los problemas pendientes en este ámbito debe hacerse en función de otras coordenadas.

A «Destino» devien pensar que la discussió prenia una intensitat poc adequada al to general de la revista i la zona grisa per la qual transitava, de manera que no va publicar aquesta carta de resposta. Tancada aquesta via, se n'obria una altra, que seria molt més sorollosa i que demostraria que, a la segona meitat dels anys seixanta, les batalles intel·lectuals i culturals del país s'havien traslladat a un altre escenari molt més influent que el setmanari de Josep Vergés. La discussió es va desplaçar a «Serra d'Or» i fou en aquesta publicació on va quedar fixat el cànon interpretatiu al voltant de *Catalanisme i revolució burgesa*, per part de diferents elements del món intel·lectual i cultural català.

7. Una proposta complementària: què en deien les esquerres?

Potser sorprès per l'èxit del llibre, o també conscient que després d'Enric Prat de la Riba i el catalanisme conservador –i també perquè l'hi havien assenyalat la no presència dels clàssics del marxisme català en la bibliografia del llibre–, calia explorar el món de les esquerres catalanes i les seves reflexions sobre el nacionalisme⁷³. El novembre de 1967 Jordi Solé Tura enviava una carta a Edicions 62 avisant-los que es presentava a la borsa de treball per publicar un llibre a la col·lecció “Llibres a l'Abast”, amb un projecte sobre *El pensament catalanista d'esquerra* –títol provisional, indicava–⁷⁴. En la memòria que adjuntava a la carta, explicava

⁷³ Tots els documents citats en aquest capítol es troben a Correspondència 1965-2008, Arxiu Jordi Solé Tura-Ajuntament de Mollet del Vallès.

⁷⁴ L'índex del projecte era el següent: I. Els antecedents (Valentí Almirall i el pas del federalisme al catalanisme; El grup de *L'Avens*); II. L'opció liberal (I. Sunyol, J. Carner, Lluhí i Rissech, A. Hurtado, P. Coromines; El Centre Nacionalista Republicà, la Unió Federal Nacionalista Republicana; Bofill i Mates, Acció Catalana); III: L'opció

fil per randa el projecte i la seva vinculació amb *Catalanisme i revolució burgesa*:

L'estudi vol ésser, com ho indica el títol provisional, una anàlisi de les diverses opcions polítiques presentades pel catalanisme d'esquerra. El qualificatiu "d'esquerra" pot prestar-se a equívocs, perquè a l'índex hi figura, per exemple, un apartat sobre Acció Catalana. En general, es refereix, doncs, a les opcions plantejades pel catalanisme no estrictament vinculat a la Lliga i a l'integrisme carlí.

No parteixo d'una tesi preconcebuda; em proposo purament i simplement d'estudiar la perspectiva política que oferien els diversos corrents i intentaré, si més no, esbrinar les causes de la feblesa político-organitzativa d'un extens sector esquerrà. Especial interès té, a parer meu, l'estudi de les dificultats –per no dir de la impossibilitat– de lligar el moviment catalanista amb el moviment obrer català.

El pressupòsit de partença és que l'acció dels homes de la Lliga –de Prat de la Riba, sobretot– va reeixir a "normalitzar" el clima cultural de Catalunya i a crear una entitat culturalment definida que va condicionar tota l'acció política ulterior dels diversos grups catalans. Ara, aquesta normalització s'havia fet en funció i en nom dels valors de l'alta burgesia catalana, i això va fer molt difícil als diversos grups i moviments d'esquerra de potenciar l'heretatge. Em preocupa, concretament, el problema de si el nacionalisme de què partien la majoria no creava una línia divisòria que impossibilitava una conseqüent acció d'esquerra.

L'estudi se centrarà essencialment en el *pensament polític*, és a dir, en el terreny de les opcions doctrinals. Però serà pràcticament impossible separar-lo de l'acció i, sobretot, de la propaganda perquè, a parer meu, la gran feblesa teòrica de l'esquerra catalana és que no va saber elaborar una concepció pròpia del fet català i va viure en gran part de l'heretatge de Prat. La seva acció doctrinal va ésser, doncs, essencialment una acció de propaganda política, d'acció política *strictu sensu*.

L'índex té evidentment un caràcter provisional. Pot variar –i variarà, segurament– a mesura que la investigació avanci. És, sobretot, difícil de fer una

del radicalisme petitburgès (Francesc Layret, Marcel·lí Domingo, Àngel Samblancat, Lluís Companys; el Bloc Republicà Autonomista; Antoni Rovira i Virgili; Francesc Macià, Estat Català; el separatisme; l'avantguardisme en el terreny polític); IV. L'opció socialdemòcrata (Jaume Brossa, Gabriel Alomar; D. Martí i Julià, la Unió Catalanista, el societarisme; Rafael Campalans, Serra i Moret, la Unió Socialista de Catalunya); V. L'opció comunista (Andreu Nin, Joaquim Maurín, el Bloc Obrer i Camperol, el POUM; el Partit Català Proletari; el Partit Comunista; el PSUC); VI. El sindicalisme i el problema català (l'anarcosindicalisme; el «trentisme»; la UGT; republicanisme i sindicalisme: Salvador Seguí); VII. La petita burgesia al poder (l'Esquerra Republicana de Catalunya; el moviment rabassaire; les desviacions feixistitzants).

divisió estricta. Hi ha autors i moviments que tenen un peu en un sector i un peu en un altre. Això és especialment cert del cas d'alguns autors englobats en el capítol III (L'opció del radicalisme petitburgès), que van servir de pont entre aquest radicalisme i un possible sindicalisme autòcton o amb el sindicalisme vigent, purament i simplement. El mateix es pot dir dels autors i moviments englobats en el capítol II (L'opció liberal), alguns dels quals es relacionen íntimament amb els del capítol III. Quant a l'opció socialdemòcrata, és obvi que alguns dels homes que, a parer meu, la representen –com Brossa i Alomar– podrien incloure's perfectament en el capítol II i en el III.

Per les circumstàncies citades més amunt –caràcter essencialment pràctic i propagandístic del catalanisme d'esquerra–, un estudi del seu pensament no es pot limitar a uns autors individuals. Cal veure també les concepcions programàtiques dels moviments en què es va encarnar. Per això figuren, al costat dels noms d'autors, els de diversos moviments polítics.

Jo veig l'obra com una mena de continuació del meu estudi sobre Prat de la Riba, és a dir, com una reflexió feta des del panorama de 1967 sobre el nostre passat polític recent. Prat de la Riba i els homes de la Lliga representaven una opció concreta, amb punts de força i punts de feblesa. Cal veure què representaven els homes que van intentar de posar en peu una visió d'esquerra. Tot això amb la intenció crítica d'un home actual que vol contribuir a resoldre el problema de Catalunya i que necessita tenir idees clares sobre com l'han plantejat els homes i moviments que ens han precedit.

Si l'estudi sobre Prat de la Riba, i la polèmica que va generar, tenia un caient polític i de present molt evident, el nou projecte plantejat el confirmava plenament. Per saber on eren, l'any 1967, calia saber d'on es venia; per definir les línies d'actuació sobre el problema nacional català i les seves implicacions, calia conèixer què en van dir, a dreta i a esquerra, els principals elements polítics i teòrics del catalanisme del Noucents. Per tant, la història havia d'alimentar l'acció política i, si ja havia diagnosticat el regionalisme conservador i el seu màxim representant, ara era el moment d'explorar les esquerres catalanes per completar el quadre.

No hi ha documentació sobre la recepció de la proposta a Edicions 62. El febrer de 1968, en resposta a una carta prèvia d'Alfons Cucó, Jordi Solé Tura li confirmava que havia elaborat «un projecte d'estudi sobre *El pensament catalanista d'esquerra*, però només és això, un projecte. La meua intenció era dur-lo a terme el més aviat possible, però m'han sorgit entrebancs i no sé quan m'hi podré posar a treballar»⁷⁵. Unes setmanes més tard, el 5 de març, Alfons Cucó el contestava: «Nosaltres estem interessats en publicar escrits vostres que tracten temes del país i en la

⁷⁵ Entre els diversos entrebancs, hi devia haver el naufragi d'un llibre per a Edició

mesura “higiènica” que hem pogut comprovar al *Catalanisme i revolució burgesa*. No cal dir que –malgrat la polseguera polèmica iniciada– ens trobem identificats amb plantejaments com els que heu fet».

Després d'un llarg silenci, l'11 de juliol Jordi Solé Tura contestava amb males notícies: el projecte no havia arrancat, «restarà una temporada al calaix, perquè en aquest moment em preocupen temes molt més urgents i operatius, com són ara l'estudi polític del capitalisme espanyol, les perspectives d'una renovació en profunditat –perdoneu l'eufemisme– i d'altres de semblants, que no sé fins quin punt són publicables. D'altra banda, estic treballant en l'edició castellana de *Catalanisme i revolució burgesa*». De fet, ja no va sortir del calaix i, en certa manera, l'estudi de Prat de la Riba, el catalanisme i la revolució burgesa va quedar una mica coix. Hauria estat molt interessant conèixer l'altra cara de la moneda, dibuixada pel mateix autor.

8. «He hagut de complir el meu deure»: «Serra d'Or» i la irrupció de Josep Benet

Tornant a 1967, i coincidint amb l'article de «Destino», aquell mateix agost Jordi Solé Tura va ser convidat a participar en l'homenatge que «Serra d'Or» preparava també del cinquantenari de la mort d'Enric Prat de la Riba. En el seu article⁷⁶, inevitablement, repetia alguns dels arguments de la col·laboració a «Destino», però, naturalment, el públic que el llegiria o bé seria diferent del del setmanari, o bé tot i compartir-ne lectures –i, a vegades, les subscripcions–, potser se'l llegiria amb una altra sensibilitat. I no només seria llegit amb uns altres ulls; alguns lectors i col·laboradors de la revista montserratina potser l'entomarien molt malament, en considerar molt incorrecte que un professor marxista hagués gosat centrar els seus esforços intel·lectuals en un assumpte i un personatge que no admetien certes anàlisis i interpretacions malintencionades, sobretot si venien del camp marxista –per no dir-ne, directament, comunista o, si es vol, stalinista⁷⁷.

de Materials, sota el títol *Problemes de la política a Occident*, que la censura «ha denegat taxativament», carta d'Ignasi Vidal Sanfeliu a Jordi Solé Tura, Barcelona, 7 febrer 1968.

⁷⁶ J. SOLÉ TURA, *Prat de la Riba, l'ideòleg*, dins «Serra d'Or», IX, 8, agost 1967.

⁷⁷ En referència, la qualificació d'estalinista, remet a la influència que encara

Solé Tura va escriure un article que, més que pel què deia, podia molestar per la manera i el llenguatge amb què ho deia. La primera cosa que podia sobtar a certs lectors de «Serra d'Or» era la clara definició d'un Prat de la Riba classista, molt allunyat de la imatge de consens social que s'havia forjat després de la seva mort. Enric Prat de la Riba, explicava Solé Tura, era un «reaccionari» i un «progressista», perquè el moviment catalanista que tan bé representava també reflectia aquesta contradicció:

Reaccionari, pel seu contingut de classe, per la seva visió dels problemes interns de la societat catalana; progressista, perquè el context d'una Espanya oligàrquica, burocràtica i militarista era portador d'una concepció capitalista, burgesa, "europea". Progressista, perquè pensava en termes d'industrialització, de progrés econòmic; reaccionari, perquè tendia constantment al compromís amb l'adversari centralista, perquè s'estimava més aquest compromís i la defensa de l'ordre, que no pas posar en marxa un moviment realment transformador de les estructures encarcarades.

Després, explicava com Prat de la Riba havia estat capaç de modernitzar el regeneracionisme de la fi del segle XIX, no segons la manera de Joaquín Costa o els intel·lectuals i escriptors deprimits de la generació del 98, sinó amb una proposta molt més agosarada: un «regeneracionisme burgès, capitalista, urbà que vol transformar les pesades estructures de l'Estat centralista i estendre les relacions capitalistes a tot Espanya». Però, sabent-se el capdavanter d'una classe social hegemònica, Prat volia transformar aquesta hegemonia en «energia política», agafant la bandera del catalanisme i definint-lo com un moviment interclassista, en el qual la lluita social, les desigualtats de classe o no existirien o serien subsidiàries d'un projecte eminentment polític i cultural. Tanmateix, al costat d'aquest Prat modern i dinàmic, hi hauria el

Prat tradicionalista i conservador, l'home que veu en l'immobilisme del camp català una sòlida garantia contra els possibles desordres del desenvolupament urbà i industrial, l'home que acull gairebé en bloc la síntesi tradicionalista i reaccionària de Torras i Bages, l'home que lluita contra el sufragi universal "inorgànic" i parla amb vehemència contra el liberalisme jacobí, l'home que propugna la representació a través de la família, el municipi, les organitzacions corporatives i professionals.

exercien els escrits del dictador soviètic sobre la qüestió nacional en certs àmbits historiogràfics, sociològics o politològics.

Era l'home de les grans síntesis –Almirall, el grup de «La Renaixensa», Torras i Bages, etc.–, del «catalanisme sintètic», que va donar «el programa i la visió del món» que la burgesia catalana volia i necessitava en aquell final de segle. I, com assenyala Solé Tura per acabar, aquesta seria la feblesa i la fortalesa de Prat de la Riba.

L'article era impecable en la seva ortodòxia interpretativa. Sobre això no hi havia cap mena de dubte. Enlloc, però, Solé Tura afirmava que el nacionalisme català –o el catalanisme– fos un moviment exclusivament burgès, que només podia ser burgès. El seu objecte d'estudi havia estat Enric Prat de la Riba i el que, políticament, socialment, culturalment, representava. Aquests eren els límits del treball: el personatge polític, el catalanisme burgès i el «fracàs de la revolució burgesa» a Catalunya i a Espanya. Certament, trencava la imatge de consens creada al voltant del projecte regionalista, entès com un moviment nacionalista interclassista, que abastava diferents estrats socials i en el qual hi havia col·laborat gent d'orígens socials i polítics molt diferents; la prova era la Mancomunitat i la diversitat de persones que hi havia participat.

Què era, doncs, el que cridava l'atenció, en els textos de Solé Tura? L'ortodòxia marxista del plantejament i del llenguatge? La insistència en l'abast i els límits de l'objecte d'estudi? El cert és que no havia enganyat a ningú quan va definir la recerca: Enric Prat de la Riba, el catalanisme i la revolució burgesa. I el catalanisme d'esquerres? I les classes populars? Aquestes eren altres línies de treball que, de moment, no s'havia plantejat.

Amb tot això, el novembre de 1967, Franciscàlia, l'entitat d'estudis i activitats religioses i culturals dels frares caputxins catalans, havia organitzat «una sèrie de conferències sobre Nacionalisme i Universalisme»⁷⁸, amb les intervencions programades de Miquel Coll i Alentorn, Josep M. Huertas Claveria, Jordi Solé Tura, Lluís Álvarez i Josep Benet⁷⁹. Aquest darrer va parlar el 23 de novembre, amb una conferència⁸⁰ on, entre d'altres coses, explicava:

⁷⁸ Anunciades a «Serra d'Or», IX, 11, novembre 1967.

⁷⁹ A l'AJST-AMV es conserva una còpia mecanografiada d'una part de les transcripcions d'aquestes conferències i debats. La còpia anava acompanyada d'una carta de fra Basili de Rubí a Jordi Solé Tura, on li comentava la possibilitat de corregir i publicar la seva intervenció a «Crítèrion», la revista de capçalera de l'orde religiós; carta de l'1 de desembre 1967.

⁸⁰ A l'hora de llegir aquest fragment, cal tenir en compte que és la transcripció d'una intervenció oral, per la qual cosa hi ha algunes incoherències en el text. Molt probablement, fra Basili de Rubí, o algun altre dels caputxins que intervenien en aquests afers, va fer una primera correcció a la transcripció.

[...] cal reduir l'Estat als termes d'allò que realment és i ha d'ésser. Vicens Vives em deia que havia enviat en història molts cadàvers a Menéndez Pidal. Hem de desmititzar [sic] la història i no passar les nits plàcides dormint encara al costat del Mío Cid. Els Estats no tenen una estructura natural: són fruit de violències, de casaments fets sense to ni so; de divisions a la jacobina; fent passar fronteres per la meitat d'un carrer.

La lluita entre els pobles és encara tan viva com les lluites socials. Ara que, així com en les lluites socials hem de defugir de l'escolàstica del marxisme (superada una escolàstica, és trist que sigui per adoptar-ne una altra), també en desmititzar la història no hem d'incòrrer en nous mites com és el mite que es vol crear de les esquerres. Cal conèixer la història tal com es fa i no tal com la voldríem imaginar. És un absurd voler escriure assaigs, síntesis, aproximacions sobre coses que es desconeixen. L'assagisme d'Ortega y Gasset, les afirmacions arbitràries de Julián Marías no tenen base sòlida sobre la realitat històrica.

És trist que la nostra joventut s'entusiasmi amb frases fetes com aquesta: "La història del nacionalisme català és la història d'una revolució burgesa fracassada".

Pobre Jaume Compte! Pobre González Alba!, i tants d'altres que integraren aquest nacionalisme. La història del nacionalisme català encara s'ha d'escriure. És a dir, l'ha escrita García Venero, però no crec que ningú vagi a inspirar cap síntesi en les seves pàgines.

Aboquem-nos a la història abans de generalitzar; abans d'atrevir-nos a crear nous dogmes. El marxisme no era un dogma. Carles Marx elaborà el seu sistema sobre infinites experiències.

Aviat s'ha parlat de la revolució social. Quan no s'actua fàcilment, es cau en la divagació; el que està immers en l'actuació, en la realitat, divaga molt poc.

Valguin aquestes paraules d'un dirigent obrer pronunciades en 1935. Són d'Andreu Nin: "La revolució social no [es] desenvolupa en línia recta. Girar-se d'esquena als problemes de les nacionalitats oprimides, adoptar vers elles actituds d'indiferència, és fer el joc al nacionalisme opressor i reaccionari, encara que es vulgui cobrir amb una capa d'internacionalisme".

O aquestes altres de Carles Marx: "El poble que n'esclavitza un altre força les seves pròpies cadenes". En algun sentit, és veritat.

Sense citar-lo directament –excepte en la lamentació sobre els joves crèduls de frases fetes–, Josep Benet acabava de fer conèixer la seva opinió sobre el llibre de Jordi Solé Tura i avançava algunes de les línies de la duríssima crítica que estava preparant per a «Serra d'Or»⁸¹.

El gener de 1968, «Serra d'Or» va publicar dos articles sobre el llibre de Jordi Solé Tura. Un, el més esperat, era la crítica ferotge que Josep Benet

⁸¹ J. BENET, *Sobre una interpretació de Prat de la Riba*, dins «Serra d'Or», X, 100, 15 gener 1968.

anava anunciant a tothom que el volia escoltar, que faria del llibre⁸². L'altre, molt més ponderat i centrat, va ser signat per Isidre Molas⁸³.

El professor Molas saludava l'«ample ressò dins del nostre reduït món cultural, tant mancat d'altra banda d'obres substancioses sobre temes polítics indígenes», d'un treball com *Catalanisme i revolució burgesa*, que havia superat el marc acadèmic originari –una tesi doctoral– per convertir-se en objecte de debat polític i ideològic. Pausadament i de manera molt didàctica, Isidre Molas presentava una síntesi dels continguts del llibre, remarcant els trets principals de les tesis que defensava Jordi Solé Tura. La primera observació crítica al conjunt del llibre era molt respectuosa:

L'autor relaciona de forma constant el pensament de Prat de la Riba amb la classe social que l'adoptà com a vehicle ideològic, que el defensà i l'acceptà, per bé que potser mai no del tot: la burgesia. Això en les nostres latituds és una quasi-novetat digna d'ésser valorada, i els seus resultats es demostren ben positius. Però aquests haurien estat més afinats, creiem, si hom hagués esmerçat una major atenció a la descripció de les característiques, els interessos oposats o distints i les direccions de les diverses capes de la nostra burgesia, així com de les altres classes socials, i hagués presentat al mateix temps les diverses solucions i vies polítiques vigents aleshores. Breu: hi falta una anàlisi de l'estructura i la dinàmica de les classes i els partits existent.

Més endavant, assenyalava un altre problema: Jordi Solé Tura havia presentat el pensament de Prat de la Riba amb «una gran claredat i un remarcable sentit didàctic», però com un tot monolític, atemporal, en el qual es deslligava el cos teòric pràctic de la pràctica política del seu partit. Aquestes qüestions, però, no invalidaven un conjunt de notable interès, sinó que haurien de permetre una lectura més matisada del que proposava l'autor. Tanmateix, *Catalanisme i revolució burgesa* «formula una nova i interessant interpretació de l'evolució del pensament polític català i de la gènesi del catalanisme. Les anàlisis i conclusions presentades per J. Solé-Tura confereixen a aquest llibre un interès considerable en el seu concepte interpretatiu i, encara més, en el seu aspecte polèmic i clarificador».

El text de Josep Benet era molt més que una ressenya de *Catalanisme i revolució burgesa*. Hi havia molts elements que depassaven el llibre i les discrepàncies de fons amb el seu contingut i el seu autor. Hi havia una

⁸² Per a la intrahistòria de l'article de Josep Benet i la seva publicació a la revista montserratina, veg. J. AMAT, *Com una pàtria*, cit., pp. 376-385.

⁸³ I. MOLAS, *El pensament polític de Prat de la Riba*, cit.

fortíssima càrrega política, un to sarcàstic una mica desagradable i una repassada que anava molt més enllà de l'objecte del debat. Com escriu el seu biògraf, «l'estripada era molt violenta. Prou perquè Solé Tura pogués sentir-se civilment condemnat»⁸⁴. La primera cosa que cridava l'atenció era l'arrencada: Josep Benet, assumint el paper de preceptor, confessava que «moltes persones, especialment joves, m'han demanat insistentment que exposi la meua opinió», en tant que font d'autoritat citada per Solé Tura. Després de pensar-s'ho molt, Benet hauria accedit a contestar, ja que tenia entre mans un «extens treball» sobre Prat de la Riba, que crearia un nou paradigma interpretatiu, radicalment diferent del que exposava Solé Tura, i no volia ser còmplice de «la confusió» que havia provocat el llibre en discussió.

Però la primera canonada de l'article no era exclusivament per a Solé Tura. Profundament irritat per l'entrevista que Baltasar Porcel havia fet a Ramon d'Abadal i que «Serra d'Or» havia publicat el juliol anterior, i entusiasmat per la rèplica de Joan Oliver que va aparèixer el setembre, Benet acusava el medievalista i Solé Tura de ser «excel·lents persones [...] agermanades en la sembra del confusionisme en el camp de les coses fonamentals del nostre país». D'on venia aquesta carregada embogida contra Ramon d'Abadal, un home d'una discreció pública notable, monàrquic confès, catalanista cultural militant i completament allunyat de les batalles político-ideològiques de l'antifranquisme?

El juliol anterior, Ramon d'Abadal havia concedit una llarga entrevista a Baltasar Porcel, per a «Serra d'Or»⁸⁵. Per primera vegada en la seva ja llarga vida, Abadal es presentava al lector català parlant dels seus orígens familiars, la seva formació acadèmica, els seus treballs com historiador, les seves reflexions sobre la República i la guerra; i, evidentment, la seva visió del futur del país⁸⁶. En la part més política de l'entrevista, Abadal havia abocat diverses reflexions sobre el futur del país, en clau monàrquica, les possibilitats i

⁸⁴ J. AMAT, *Com una pàtria*, cit., p. 383.

⁸⁵ B. PORCEL, *Ramon d'Abadal, de la història a la política*, dins «Serra d'Or», IX, 7, juliol 1967, pp. 34-42.

⁸⁶ La llarga entrevista és comentada, en els seus diversos aspectes, a F. VILANOVA, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política*, cit. Uns anys abans, ja havia concedit una entrevista semblant a Josep M. Espinàs, que no va tenir el ressò de la de 1967: *Personajes barceloneses. Ramon de Abadal*, dins «El Noticiero Universal», 6 desembre 1961: I. Un «bereu» atraído por la historia; 12 desembre 1961: II. La investigación de nuestro pasado; 15 desembre 1961: III. El historiador que vive nuestro tiempo.

promeses d'una restauració monàrquica en la persona del comte de Barcelona, etc. Com ja havia fet en els informes que, com a membre del Consell Privat de Joan de Borbó, li havia fet arribar a Estoril, i en una entrevista concedida a Santiago Nadal a «Destino», en aquesta ocasió repetia un dels arguments més volguts: la República no era el futur, «fou un desgavell i ens portà la guerra civil»; la regència era inviable («Hi posaran l'arquebisbe de torn? On el veieu, un regent? Se'l trauran de la màniga?»), s'interrogava el mateix Abadal). Què quedava, doncs? La resposta era evident: «El que cal és un alt principi que permeti d'evolucionar amb calma cap a la integració a la civilització europea...». Això només es produiria amb la figura del comte de Barcelona, qui, «jurídicament, el veig com una tradició de legalitat, exactament de legitimitat dins el sistema monàrquic; personalment, com una garantia de capacitat». Per tant, la monarquia era el futur en la mesura que seria «el règim més flexible per a encaixar tota renovació sense trontolls»; un règim, a més a més, que no mantindria als catalans «en situació d'espanyols de segona categoria, com som fa diversos segles».

Aquestes declaracions sobre el futur monàrquic, al costat de les altres sobre la República, la democràcia o la història, estaven destinades a tenir un ressò considerable, sobretot en mitjans polítics i culturals molt propers a Ramon d'Abadal. La primera reacció va ser gairebé immediata i va provenir de Ferran Soldevila; aquest, tot i confessar-se republicà i d'esquerres, no s'estava de dir que «m'han fet trontollar les declaracions monàrquiques de l'Abadal. [...] M'han fet efecte»⁸⁷. Darrere Ferran Soldevila, va intervenir Joan Oliver⁸⁸, amb una certa duresa, qui es va dedicar a comentar metòdicament totes les declaracions de Ramon d'Abadal. En referir-se, concretament, a la qüestió de la monarquia, Oliver escrivia: «Temo que a Espanya la monarquia serà un règim, més que flexible, tou i sense arrels. La joventut que pensa i es prepara per a governar –no oblidem la joventut, senyor Abadal– li girarà l'esquena. L'oposició es tornarà més activa i audaç. ¿Sabeu on ens portarà, o ens tornarà a portar, probablement, la sospirada monarquia liberal? Si jo, pobre de mi, fos amic o conseller de don Joan de Borbó, li diria: "Ja heu vist on us voleu ficar? Penseu-vos-hi bé, senyor"».

Ramon d'Abadal va contestar Joan Oliver en el número de «Serra d'Or» de gener de 1968 (X, 100, pp. 31-33), però no va entrar en la qüestió concreta

⁸⁷ B. PORCEL, *Ferran Soldevila o el detallisme abrandat*, dins «Serra d'Or», IX, 9, setembre 1967, p. 38.

⁸⁸ *Tros de paper*, dins «Serra d'Or», IX, 9, setembre 1967.

del futur monàrquic i, en canvi, es va referir als grans temes que havien sortit en l'entrevista amb Baltasar Porcel⁸⁹.

Així, doncs, mentre Abadal i Oliver s'intercanviaven opinions contràries sobre testaments, terratinents, capítols matrimonials, futurs monàrquics i altres qüestions, Josep Benet va irrompre amb una fúria incontenible i una mala llet fins i tot excessiva i exagerada.

Agermanats Ramon d'Abadal i Jordi Solé Tura –en una estranya associació que grinyolava per totes bandes–, aquí arrencava una inflexible condemna al foc polític de tota mena d'enemics, llunyans i de casa. Entre els llunyans, citava Salvador de Madariaga, Américo Castro i uns innominats que «vénen a dir-nos que ens estimen, sense, però, presentar ni un mot de justificació i [...] de demanda de perdó, per anteriors comportaments i complicitats que haurien pogut ésser fatals a la supervivència del nostre poble»; a aquesta colla, Benet hi afegia els veterans conspiradors dels salons monàrquics, que giraven al voltant del comte de Barcelona, i que havien fet públic un anomenat Manifest de Palamós, que volia resumir el programa de restauració monàrquica per a després de la dictadura.

El punt neuràlgic eren els «confusionaris» de casa. I aquí, Josep Benet es va deixar anar. El gran problema era que

el confusionisme comença a sembrar-se en llengua catalana, i des de dins del nostre propi camp. Des de posicions conservadores, amb aires i músiques del temps de la Restauració –rigodons i *llancers*–, fins a l'època del jazz, del jerk, de la música concreta i dels 'crits' d'en Raimon. O, des d'altres posicions, i en graus i matisos diversos, a través d'una curiosa barreja de lerrouxisme i d'*anselmolorencisme*, expressada, com escau a la moda actual, en terminologia pseudomarxista.

⁸⁹ Per la seva banda, Joan Oliver va tancar la seva polèmica amb Abadal en el núm. CII de «Serra d'Or» (X, 3, març 1968). Entre d'altres coses, escrivia: «veig que el meu contraopinant no aconsegueix d'invalidar cap de les notes amb què jo posava al descobert la inconsistència o la intempestivitat de certes afirmacions seves. Sí, però, que procura de desviar sense gaires precaucions, cal dir-ho, alguns dels meus diguem-ne trets. Me'n faig càrrec: les meves postil·les tancaven massa de cop –i no pas per culpa ni per mèrits meus. Altrament, una polèmica clara i oberta sobre els punts de vista del Sr. Abadal és encara arriscada, almenys per a mi. En tot cas, la prudència m'aconsella que abans trobi la manera de satisfer la darrera sanció que m'ha estat imposada. Cal fer les coses amb ordre; si més no en aquest punt –el de l'ordre–, estic quasi segur que el prohóm em donarà la raó. Altrament, agreixo les galanteries que em dedica, en correspondència –suposo– a les que jo li oferia; civilitzats tanmateix».

Què calia fer davant d'aquesta doble ofensiva monàrquico-marxista? Com afrontar aquesta «confusió domèstica»? En primer lloc, exigir als sembradors de confusió (Ramon d'Abadal i Jordi Solé Tura) una mica de responsabilitat: «I ésser responsable, en aquest cas, vol dir adonar-se que, en difondre certes interpretacions que afecten les coses fonamentals del país, o en atacar determinades personalitats o institucions, ho fan aprofitant-se del sistema, el qual admet, complaent, llur obra destructora i confusionària». L'acusació era greu i gairebé insultant per als dos al·ludits –de fet, els estava acusant de col·laborar amb el franquisme–, però Josep Benet no se'n va desdir.

Una vegada assenyalats i denunciats, Benet entrava en matèria. L'assumpte era el llibre de Jordi Solé Tura i, també, què representava ideològicament l'autor. No s'ha de perdre de vista els dos elements. La carregada benetiana venia per les dues bandes. En una, el crític demostrava els seus coneixements del protagonista de la història i la seva obra, remarcant les limitacions de les fonts utilitzades per Solé Tura, l'escassa base bibliogràfica sobre el catalanisme i la qüestió nacional en general, etc. En aquests aspectes més concrets i metodològics, Josep Benet mostrava una certa ponderació, però no estalviava expressions que feien una certa angúnia: «les fonts sovint són citades a través d'altres fonts, tot i que les originals es troben a l'abast de qualsevol estudiós diligent» –amb la qual cosa, quedava entès que Solé Tura no ho era, un «estudiós diligent»–; citar obres amb referències indirectes havia provocat «resultats lamentables». Com que no se citava Andreu Nin, Josep Benet pensava que Solé Tura «en desconeixia l'existència. En cas d'ésser així, és un fet greu» –de fet, Benet pensava que Solé Tura no els citava perquè no formaven part de la literatura comunista ortodoxa, és a dir, stalinista.

L'altre element era si Solé Tura havia fet un assaig de síntesi històrica, a pesar dels advertiments de persones de gran pes, com Jaume Vicens Vives, Antoni Jutglar o Pierre Vilar, que havien advertit de les dificultats d'oferir grans resums o interpretacions sintètiques sobre èpoques històriques encara poc conegudes. A Josep Benet el va treure de polleguera que Solé Tura s'hagués atrevit «a presentar i difondre una síntesi que, en realitat, és una síntesi històrica», en contra de les seves paraules a la presentació del llibre. Amb to sarcàstic i paternal, Benet explicava que «el nostre jove autor, amb una seguretat i una impetuositat desbordant, obre ja el seu llibre emetent un judici tan contundent com allunyat de la realitat: "La història del nacionalisme català és la història d'una revolució burgesa frustrada"»⁹⁰. «Manca de coneixements, àdhuc dels més elementals d'histò-

⁹⁰ En la versió definitiva, que va aparèixer el gener de 1968, havia desaparegut una

ria», «manca de criteri i de prudència científics», «innombrables falles del llibre», unes conclusions que no tenen cap «valor científic», un llibre «escrit de forma dogmàtica i simplista»: «El resultat final és de presentar al lector una imatge no gens fidel, i ben poc respectuosa per cert, d'allò que realment és una autèntica i seriosa interpretació marxista».

Després de repassar les fonts, la manca de citacions, l'oblit d'articles importants de Prat de la Riba, etc., Benet tornava a la crítica política i ideològica, que era la música de fons de tota la ressenya, molt més enllà del llibre per ell mateix. I això ho deixava ben aclarit –si ja no ho havia fet al començament, amb l'atac a Abadal i Solé Tura i el seu «confusionisme»–, quan apuntava més enllà:

L'obra de Jordi Solé-Tura em sembla, doncs, un fruit trist i revelador de l'ensenyament que hom dona en algunes càtedres i facultats de la nostra Universitat. Solé-Tura, com tants de nosaltres, n'ha sofert les conseqüències. El seu error, probablement, ha estat d'haver oblidat les falles d'aquell ensenyament, i d'haver confiat massa en ell a l'hora de redactar i de difondre el text d'una tesi doctoral que no havia d'haver sortit mai dels arxius de la Facultat sense haver estat sotmesa prèviament a una profunda revisió metodològica i històrica.

Amb tota solemnitat tancava l'article lamentant-se d'haver hagut de dur a terme una «tasca ben desagradable». Però, «he hagut de complir el meu deure», exigint «un estricte rigor en els nostres treballs», per tal «de servir eficaçment, com a intel·lectuals, el nostre poble».

No era una simple ressenya d'un llibre polèmic, ni una crítica agra d'unes tesis historiogràfiques amb les quals no s'hi estigués d'acord. Josep Benet s'havia oblidat de la segona part del títol del llibre, la «revolució burgesa», de la qual ni en parlava ni tans sols l'esmentava en l'article, a diferència del que havia fet Maurici Serrahima uns mesos abans, i havia construït un atac polític ferotge contra uns sectors intel·lectuals i acadèmics molt determinats⁹¹. A més a més de l'anticomunisme que respirava contra

frase: «emetent un judici tan contundent com allunyat de la realitat, *una realitat que en bona part desconeix*».

⁹¹ Situem-los ràpidament: Jordi Solé Tura estava vinculat al món universitari, ni que fos indirectament després de la seva expulsió, mitjançant la tesi doctoral, la relació amb Manuel Jiménez de Parga; però també amb el món antifranquista més esquerranista i, per tant, no nacionalista, encara que no amb el PSUC. Ramon d'Abadal implicava tres punts de referència o de contacte, dels quals dos no interessaven

Jordi Solé Tura, la cita sobre la Universitat li donava una dimensió més preocupant: des de certs sectors del catalanisme antifranquista, el món universitari era franquista o comunista, i això era extremament perillós, sobretot pels riscos d'adoctrinament dels joves en conceptes i línies d'interpretació no prou correctes o, en paraules benetianes, «confusionàries». L'altra estomacada, a Ramon d'Abadal i tot allò que representava del projecte monàrquic del comte de Barcelona, però també del vell catalanisme lligaire, li servia per remarcar les dues línies en què va desembocar el regionalisme conservador: la bona, d'Enric Prat de la Riba; la dolenta, la de Francesc Cambó i els seus seguidors, que va acabar en braços del franquisme o del comte de Barcelona. Ni comunistes, ni monàrquics. El catalanisme antifranquista tenia el camp ben acotat; fora dels límits d'aquest camp no hi havia res.

L'article va provocar estupefacció i un gran disgust als afectats. Molts anys més tard, Jordi Solé Tura el va qualificar com «la part més amarga» de les polèmiques que va provocar el llibre i l'única «baralla» que el va «entristir»⁹². Ramon d'Abadal, tip d'una polèmica pública que s'allargassava, va contestar, en una extensa carta, a l'acusació de «confusionisme» que li havia llançat Josep Benet. Abadal reconeixia que

l'acusació de confusionari [...] m'ha fet pensar molt. Hi ha moments en que m'ha semblat que V. judicava les meves declaracions, més que a través d'una lectura directa, a través de l'article del Sr. Oliver. ¿Com, si no, podia oblidar que jo deia en aquelles que “no penso ésser infalible ni tenir sempre raó. Sóc humà perquè sóc falible, o al revés (havia de dir si hagués pogut veure'n proves: o millor, sóc falible perquè sóc home)”?

Vegi, p.e., el que dic en el pròleg d'un llibre aparegut pel novembre sobre *Els precedents a la història de Catalunya*. I fa més de deu anys en els començaments del llibre sobre *Els primers comtes catalans* (pp. 5-6), deia, entre altres: “*El nostre (nostre per meu) ideal seria* que almenys, si no podem assegurar que una cosa ha estat tal com diem, ningú pugui provar-nos que no ha estat així, ni encara que no pugués haver estat així. Tampoc *no esperem arribar sempre a aquest ideal*; algú vindrà a rectificar-nos i *serà benvingut* perquè el progrés en la història sols s'obté afinant-la”. Qui diu en la història, diu en el pensar, en el judici⁹³.

gens Josep Benet: la Reial Acadèmia de Bones Lletres i el Consell Privat del comte de Barcelona. El tercer, l'Institut d'Estudis Catalans, no podia compensar el mal efecte que devien fer en Benet i el seu entorn els dos primers.

⁹² J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., p. 261.

⁹³ Carta de Ramon d'Abadal a Josep Benet, 31 gener 1968, Arxiu Abadal del Pradell, AAP.

Amb la carta a Josep Benet, resposta a títol particular a l'article d'aquest, Ramon d'Abadal havia donat per tancada la polèmica a «Serra d'Or», fruit de les declaracions a Baltasar Porcel. Tot i això, probablement Abadal devia llegir amb sorpresa la defensa de la seva persona i les seves idees que va fer Josep de C. Serra-Ràfols, company seu de l'Institut d'Estudis Catalans. L'interessant de l'escrit de Serra-Ràfols era la sinceritat amb què defensava Abadal de les crítiques de Josep Benet i Joan Oliver, tot i reconeixent obertament que les seves posicions ideològiques eren molt allunyades de les de Ramon d'Abadal:

L'il·lustre historiador i antic home públic, col·lega meu a l'Institut d'Estudis Catalans, a la vora dels seus vuitanta anys, demostrant un envejable vigor intel·lectual, que manca a molts joves, ha pensat, i crec que ha fet molt bé, que podia ésser útil d'expressar les seves idees polítiques en aquests temps tan avars en expressions semblants. El fet que les meves opinions difereixin diametralment de les seves, i que difícilment es puguin expressar en públic, no resta res a l'interès que per a mi ofereixen les d'ell, i el que no veig per cap costat és que aquesta expressió sigui confusional, com diu Joan Oliver, i també el senyor Josep Benet en els paràgrafs inicials del seu article esmentat, paràgrafs fins a cert punt extemporanis, ja que no lliguen gaire amb la resta de l'article, destinat a fer una severa crítica del llibre de Solé-Tura. Ramon d'Abadal ha dit amb paraules ben clares com pensava políticament, i això no veig com ningú pugui creure que no sigui ben legítim, i sigui, en canvi, confusionari...⁹⁴.

Fora de l'àmbit públic i acadèmic, l'article de Josep Benet també va provocar una enorme (i desagradable) sorpresa. Un vell conegut i company de treball de Josep Benet, l'advocat Francesc Serra Cantarell, havia quedat esgarriat. En una carta a Jordi Solé Tura, no s'estava de res. Li parlava «de la mesquinesa, el ressentiment i l'intriga [*sic*] que han inspirat aquell escrit» i que Benet no pretenia «destruir» el llibre, «sinó la persona, el pensament, les tendències». I continuava, amb molta duresa: «És l'església de la barretina, amb els seus inquisidors, els dogmes i, si poden, la foguera. En Benet ha fet d'Ottaviani. Pobres de nosaltres si manessin! Serien tan feixistes com els d'ara!»⁹⁵. La referència al cardenal Alfredo Ottaviani no era gens gratuïta. Pro-prefecte de la Congregació per la Doctrina de la Fe

⁹⁴ J. DE C. SERRA-RÀFOLS, *Polèmiques benvingudes*, dins la secció *El lector diu...* de «Serra d'Or», X, 102, març 1968, pp. 1-3.

⁹⁵ Carta de Francesc Serra Cantarell a Jordi Solé Tura, Barcelona, 28 gener 1968; Arxiu Correspondència 1965-1976, carpeta 1968-1969; AJST-Ajuntament de Mollet del Vallès.

—la institució successora de la Santa Inquisició—, era conegut per les seves posicions conservadores i poc modernes davant els canvis que havia comportat el Concili Vaticà II. No era, precisament, un elogi per a Josep Benet.

També l'historiador Alfred Pérez-Bastardas es va manifestar solidari amb Solé Tura. El debat que havia originat el llibre, li escrivia, era «extremadament malintencionat per part de segons qui»: «Admiro el teu treball i el prenc com a exemple», acabava la carta⁹⁶.

Jordi Solé Tura va replicar amb un article dur, dels «més durs i més dolorosos que he publicat al llarg de la meua vida», escriuria al cap dels anys⁹⁷. A *La figura de Prat de la Riba i la pseudo-ortodòxia actual* (febrer 1968), afirmava: «La intenció de l'abrandada crítica del senyor Benet és claríssima: puix que no pot destruir la tesi central del llibre, vol sembrar la desconfiança en el lector i posar en dubte l'honestedat literària i política de l'autor. I això en nom del joc net! Comença per ficar-me en el mateix sac que el senyor Abadal, sabent com sap que anem per camins totalment oposats i que jo estic decidit a assumir *totes* les conseqüències d'aquesta radical oposició».

Solé Tura no amagava els punts febles del seu llibre, com era l'«excessiu cartesianisme d'alguns capítols» o altres qüestions que havia indicat Isidre Molas en la seva ressenya —aquesta sí, ajustada al llibre i als seus continguts—, que també havia estat publicada en el número de gener de «Serra d'Or». En canvi, Josep Benet entenia que «criticar és fer de fiscal, defensar uns valors que només ell representa autènticament»; acusava Solé Tura «de dogmatisme i esquematisme en nom d'un dogmatisme i d'un esquematisme cent vegades pitjor». «Confesso que m'ha bullit la sang en llegir això», havia escrit Jordi Solé Tura, i se li notava. La seva no era una rèplica; era una queixa perquè s'havia posat en qüestió la seva honestedat intel·lectual i «la sinceritat del compromís». Molt dolgut, Jordi Solé Tura va deixar la baralla en aquest punt.

9. Anys més tard: les edicions espanyoles de 1970 i 1974

La baralla benetiana va acabar la primavera de 1968. El llibre va anar fent camí i la polèmica es va apagar una mica; però havia fet mal, a l'autor

⁹⁶ Carta d'Alfred Pérez-Bastardas a Jordi Solé Tura, Barcelona, 31 gener 1968; Arxiu Correspondència 1965-1976, carpeta 1968-1969; AJST-AMV.

⁹⁷ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., pp. 261-262.

i a les maneres com es podia llegir *Catalanisme i revolució burgesa*. En certa manera, Josep Benet acabava de definir el cànon de la lectura correcta i acceptable: com un atac marxista i no catalanista a una de les línies centrals d'aquest moviment en el primer terç del segle XX. Marxista i no catalanista volia dir, en una altra formulació menys intel·lectualitzada, comunista i lerrouxista. Els comunistes del PSUC –no pas les restes del naufragi del POUM o altres marxistes històrics– eren aquells que sempre repetien que el nacionalisme era un fenomen burgès, que la llengua catalana era la llengua de la burgesia, de manera que les reunions clandestines de les cel·lules del partit s'havien de fer en castellà. I Jordi Solé Tura, encara que hagués estat expulsat del partit, continuava en aquesta deriva, potser més discret que altres, de posar en qüestió el paper històric d'un dels pilars fonamentals del gran projecte, sembla que únic, catalanista i antifrancista que es vertebrava al voltant de Josep Benet, Jordi Pujol i tants d'altres.

Passada la batalla, Jordi Solé Tura va preparar l'edició castellana del llibre, que l'hi havia demanat Edicusa, l'editorial de la revista «Cuadernos para el Diálogo»⁹⁸. En el text de 1970, notablement modificat en relació a *Catalanisme i revolució burgesa*, l'autor dedicava una gran atenció a les polèmiques catalanes de 1968, sense deixar-se res al pap:

Las reacciones fueron muy sintomáticas. Por extraño que parezca, algunos viejos conservadores acogieron el libro con grandes plácemes. Creían encontrar en él una justificación de su pasividad y de su alejamiento de los problemas vivos del país, tomándolo por una denuncia pura y simple del nacionalismo. Otros sectores, más comprometidos con estos problemas, tuvieron una reacción epidérmica: ¡que no nos toquen a Prat de la Riba! Entre los sectores que podríamos llamar de izquierda, unos creyeron encontrar la demostración de que el nacionalismo “es cosa de la burguesía” y que, por consiguiente, no hay que malgastar energías en la cuestión; otros, se callaron pura y simplemente, para no comprometer sus opciones tácticas y sus alianzas.

Pero un amplio sector de la juventud captó la verdadera intención del libro, vio en él un principio de reflexión sobre la realidad política de Cataluña y de toda España a través de la comprensión de uno de los capítulos fundamentales de nuestra historia reciente. Mi propósito no era –no es– derrocar valores, sino destruir mitos, para poder asumir mejor la realidad en carne y hueso que se esconde tras ellos. Y mi mayor satisfacción fue comprobar que, efectivamente, muchos lectores –jóvenes en su mayoría– seguían por este camino.

⁹⁸ J. SOLÉ TURA, *Catalanismo y revolución burguesa*, Madrid, Edicusa, 1970 (segona edició 1974).

Esto fue, seguramente, lo que inquietó a aquellos sectores políticos y sociales que se consideran los guardianes de la llama sagrada. Con una violencia realmente notable lanzaron los más duros ataques contra mi libro, acusándole de cien errores y defectos –algunos de ellos reales– para sembrar la desconfianza hacia el autor e invalidar sus tesis y propósitos esenciales. Se trataba de anular el posible efecto demoledor de la obra, para conservar intacto el patrimonio ideológico... (pp. 7-8).

Prescindint força d'una presentació estrictament històrica o historio-gràfica que remetés a la polèmica, Jordi Solé Tura feia una anàlisi molt política i de present dels motius dels seus crítics –i pensava molt, sobretot, en Josep Benet i la gent que girava al voltant de Jordi Pujol i els seus projectes. Les crítiques que havia rebut, s'havien d'entendre en el marc de l'ascens d'una

burguesía nueva y emprendedora que, para entendernos, podríamos calificar de “neocapitalista”. Esta burguesía –que tiene un pie en el sistema vigente y otro fuera de él– quiere consolidarse cubriendo los puntos débiles de la burguesía anterior [...]. Políticamente hablando, su gran reserva –y su posible masa de maniobra futura– son las aludidas capas medias⁹⁹. Para el éxito de la empresa importa conservar intacta la ortodoxia o, en el mejor de los casos, actualizarla sin poner en duda su fundamento. De ahí la defensa a ultranza contra las “revisiones”, de ahí los intentos de recuperación “liberal” de Prat de la Riba, poniendo en segundo plano lo que se llama su “conservadurismo” y sublimando su papel de “ordenador”, de “gobernante”, de “definidor” de la realidad catalana (p. 9).

Però tan important com aquesta anàlisi eminentment política, era el rescat que feia de les velles tesis marxistes catalanes, elaborades i explicades pels innominats –tant a *Catalanisme i revolució burgesa*, com en l'edició castellana– Joaquim Maurín i Andreu Nin:

no debe creerse que la historia del nacionalismo catalán es, únicamente, la historia del nacionalismo de la alta burguesía. Ha habido una fase pequeño-

⁹⁹ En referència a «unas capas medias mal definidas, pero nutridas esencialmente de la clase obrera autóctona. Estas capas medias –que florecen sobre todo en el sector terciario, pero también entre la pequeña burguesía tradicional– identifican su ascenso social con el desarrollo de la “civilización de consumo” y defienden su trinchera con un fuerte clasismo. Dado que los obreros son, en su mayoría, de origen no catalán y que, en cambio, estas capas medias se reclutan sobre todo en la población autóctona, esta diferenciación clasista se convierte fácilmente en diferenciación cultural y étnica» (pp. 8-9).

burguesa altamente interesante, con un fuerte impulso de masas, y ha habido también varios intentos de ligar la solución del problema catalán con la lucha reivindicativa y política de la clase obrera. ¿Qué duda cabe que la pequeña burguesía, encarnada políticamente por la Esquerra Republicana de Catalunya, aportó una opción laica y republicana, en vez de dejarse absorber, como la pequeña burguesía alemana o la italiana de la época, por planteamientos de tipo fascista? ¿Qué duda cabe también que un sector del movimiento obrero intentó una síntesis propia, aunque insuficiente, porque nunca partió de una superación crítica del primer planteamiento –el burgués– del problema? (p. 10).

La solució de la qüestió nacional era en mans de la classe obrera, «que le dará un contenido propio y específico», «el nuevo bloque histórico» que sabría combinar la resolució del problema nacional català amb les «transformaciones estructurales y superestructurales» a tota Espanya.

De fet, de la lectura de la versió espanyola se'n derivava una modificació molt important en relació a l'original català. No només en el pròleg l'autor havia desplaçat el pinyol de l'anàlisi de Prat de la Riba i els seus plantejaments teòrics, centrant-se cada vegada més en l'assumpte de la «revolució burgesa» –la segona part del títol original en català que havia quedat una mica en segon terme i ara, el 1970 i per al lector espanyol, era rescatada i situada en un pla central–, sinó que va desenvolupar aquest fil reconeixent que, l'any 1967, havia quedat curt:

Creo que en nuestro país se ha manejado y se maneja el término de «revolución burguesa» con notoria imprecisión. Yo mismo di una definición de “revolución burguesa” en el prefacio de la edición catalana bastante insatisfactoria. Al preparar la edición castellana, mi principal preocupación fue precisar el término y darle operatividad metodológica. Para ello he utilizado algunos conceptos clave de Bettelheim y Poulantzas, como son la distinción entre modo de producción y formación social, la noción de bloque en el poder y la noción de hegemonía aplicada a las relaciones de clase dentro del bloque en el poder¹⁰⁰.

Ara sí que Jordi Solé Tura oferia la seva proposta més ortodoxa, més rígidament marxista, amb el llenguatge de l'època i les fonts d'autoritat del moment. I encara ho precisaria i allargaria més a una altra pregunta de Manuel Gerpe sobre la possibilitat d'«englobar *todas* las fases del

¹⁰⁰ M. GERPE, *Ciencias Sociales*. “Catalanismo y revolución burguesa”. *Entrevista con Jordi Solé-Tura*, dins «Destino», 1.702, 16 maig 1970.

nacionalismo catalán en un mismo movimiento histórico, en un mismo proceso de revolución burguesa frustrada»:

En el caso de la alta burguesía –lo que llamaríamos la fase de la Lliga– las cosas me parecen claras y el paso de la etapa de “asalto directo al poder central” a la etapa de “asalto periférico” o etapa nacionalista es evidente. En cuanto a la fase del nacionalismo pequeño-burgués o fase de la Esquerra las cosas son más complejas, pero creo que puede explicarse como un episodio coyuntural en el proceso de acumulación de fuerzas para la realización plena y efectiva de la revolución burguesa. Me explicaré: en 1931 el bloque dominante había perdido el instrumento político que había utilizado hasta entonces: la monarquía. Sabido es que tras una primera fase de vacilación, se orientó claramente hacia la reconstitución de sus instrumentos políticos, en el seno de la propia República (experiencia CEDA) o contra la República. Por su parte, el movimiento obrero llegó a la República sin un instrumento político capaz de dar a la situación una salida revolucionaria, socialista. En aquella situación de equilibrio circunstancial, precario, la pequeña burguesía se encontró ejerciendo el poder. Pero pronto se vio que era un poder formal, que el verdadero combate histórico era el que libraban un bloque dominante que conservaba sus posiciones y en el que cada vez pesaba más la burguesía financiera e industrial y un bloque histórico en formación encabezado por la clase obrera, exasperada, combativa y mal dirigida. Emparedada entre estas dos grandes fuerzas, la pequeña burguesía fue desplazada pronto de su poder formal y se perdió en la vorágine del combate final, cuyos resultados todos conocemos. Pues bien, el nacionalismo de la Esquerra fue el protagonista de esta fase coyuntural dentro del movimiento general de una revolución burguesa que pronto iba a salir de su frustración por la vía del capitalismo monopolista de Estado. Más que hablar de *varias* revoluciones burguesas quizá sea más exacto, pues, hablar de *varias* fases de una misma revolución burguesa, si entendemos el término “revolución” en un sentido amplio, como proceso de acceso de un modo de producción (el capitalista, en este caso) al papel dominante dentro de una formación social. En este sentido, se puede decir que el movimiento global de la revolución burguesa española se prolonga a lo largo del siglo XIX y lo que llevamos del XX, con diversas fases de frustración y una fase final (la actual) de afirmación.

I, probablement pensant en el pròleg de l'edició espanyola, rematava:

En lo que se refiere al problema de Cataluña, concretamente, la clase obrera sólo puede encabezar el nuevo bloque histórico en la medida que vea su solución en el marco global de lo que púdicamente llamamos las “transformaciones estructurales” en toda España. De otro modo la línea divisoria –que es una línea de clase– pasará por donde no debe pasar. En general, para encabezar este bloque histórico, la clase obrera debe tener muy claras sus *propias* opciones: sólo alcanzará la hegemonía en la medida en que sea fuerte y para ello lo importante es su propia actividad, no la gama de sus concesiones tácticas.

Estructuralisme marxista en estat pur, literatura política francesa *à la page*, esquematisme rígid, mecanicisme ideològic. Probablement, és al voltant d'aquest començament de la dècada dels setanta, que Jordi Solé Tura –però també els seus companys de Bandera Roja, o la gent del PSUC, per no parlar dels grups i grupuscles a la seva esquerra– es va manifestar més fèrriment rígid i inflexible. Va ser, possiblement, una conjuntura temporalment curta, en la que la fermesa dels plantejaments estructuralistes contrastava amb els dubtes i qüestionaments derivats de dos processos gairebé convergents: la crisi catòlica del post Concili, amb la gestió vacil·lant de Pau VI i l'ofensiva dels sectors més conservadors del món seglar i eclesial; i els trencaments derivats de la liquidació de la «primavera de Praga» i el naufragi dels maigs del 68 a França, els Estats Units, Itàlia, etc. Davant dels dubtes, el dogma clar i definitiu, l'esquema precís i matemàtic. Però a Catalunya, i a l'Espanya franquista en general, aquests esquemes eren de mal païr i mal aplicar.

L'any 1974, amb motiu de la segona edició castellana, va afegir un nou prefaci, on aprofundia sobre el concepte de revolució burgesa i el seu valor historiogràfic, aprofitant l'allau de recerques publicades en els quatre anys anteriors; en una extensa nota citava els investigadors més actius del moment en aquest camp de recerca, de Josep Fontana a Miguel Miguel Artola, Edward Malefakis, Manuel Tuñón de Lara, Isidre Molas, Antoni Jutglar, Josep Termes, Jordi Nadal, i altres historiadors, politòlegs o sociòlegs. En una llarga anàlisi, Solé Tura recollia algunes de les reflexions més recents, i les creuava amb cites de Karl Marx, sobre la revolució burgesa a l'Espanya del segle XIX, però sobretot es va centrar en la seva culminació, o no, en el primer terç del segle XX.

Però es notava que havien passat quatre anys des de la primera edició i l'entrevista de Manuel Gerpe. Amb discreció, s'allunyava a poc a poc dels dogmes teòrics que havien alimentat la literatura marxista més ortodoxa, desmentint la vella imatge de l'Espanya feudal, dominada per una oligarquia de terratinents rendistes, sense unes classes burgeses modernes, urbanes i dominants. Això ja havia quedat superat i calia aprofundir en les noves línies de recerca obertes en els darrers anys. I, fent un nou salt al present polític més immediat, deixant enrere Prat de la Riba i el catalanisme històric, s'atrevia a avançar algunes hipòtesis que ja no eren estrictament acadèmiques o lligades al llibre de 1967, sinó que es vinculaven a les batalles polítiques del moment:

los planteamientos catalanistas en sentido amplio y los estrictamente nacionalistas son ya, pero serán todavía más, patrimonio de la pequeña burguesía y de algunos sectores populares. [...] Aunque ciertos sectores de la burguesía media

seguirán estando presentes en el contexto político del catalanismo, creo que el centro de gravedad se ha desplazado y se desplazará cada vez más hacia otros sectores de mayor empuje democrático (p. 6).

De la història del catalanisme burgès d'Enric Prat de la Riba, havia arribat a 1974 i les expectatives d'uns canvis polítics impulsats des de sota. Es respirava en l'ambient un aire de cert final d'època, unes noves expectatives i unes noves dinàmiques polítiques catalanes que acompassaven i afaïçonaven les anàlisis del passat del país.

Probablement, va ser en aquests anys finals del franquisme –sobretot, 1974 i 1975–, on es va expressar més clarament la relació entre l'agitació política i cultural i les anàlisis historiogràfiques, culturals i politològiques del passat, sobretot dels segles XIX i XX, del moviment catalanista i la seva relació amb les classes socials contemporànies. El maig de 1974, en el que després es coneixeria com a *Col·loqui d'historiadors*, desenvolupat sota el patronatge de la Fundació Jaume Bofill, es va parlar, i molt, d'aquestes qüestions¹⁰¹. En la seva intervenció en el col·loqui (*Problemes d'interpretació*), Josep Termes parlava de la línia historiogràfica encapçalada per Pierre Vilar i Josep Fontana, i en la qual hi anava a parar de ple Jordi Solé Tura:

Un altre grup molt important, historiogràficament em sembla que el dominant, és el que forma la línia que podria anar des d'en Vilar a en Fontana passant per en Solé-Tura. Encara que tots tres siguin políticament, personalment i metodològicament bastant diferents, crec que han donat força el to de la interpretació política sobre el fet nacional. Partint d'una base històrica marxista més o menys econòmica, han considerat, en aquest cas del nacionalisme, que és un fenomen burgès, un moviment burgès, i que en conseqüència, el moviment nacional català està de fet sota la direcció de la burgesia no tan sols durant el segle XX, sinó també en el XIX. Crec que en gran part això ja es pot trobar exactament en els escrits d'en Maurín a 1930, 1931 i 1932, per exemple la idea (gairebé més fina que alguns dels punts tocats per algú d'ells) de les dues etapes del moviment nacional: una etapa a mans de la burgesia i una altra a mans de les classes populars. De tota manera, a mi em sembla que això no és excessivament correcte, entre altres coses pel fet, alguna vegada suscitat a discussió pública, que si la burgesia –i repeteixo l'esquema– és una classe social nacionalista del mercat nacional que intenta crear, com va dir Marx i va repetir Lenin, resulta evident que la burgesia catalana industrial del segle XIX el

¹⁰¹ *Col·loqui d'historiadors. Barcelona, 3-4 de maig 1974*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1974.

mercat nacional que va crear fou el mercat nacional espanyol i no el mercat nacional català i, per tant, aquesta burgesia s'integrà o lluità pel domini (o per una aliança que li permetés tenir una part del domini) de l'Estat corresponent en aquest mercat nacional espanyol, és a dir, de l'Estat espanyol; en conseqüència, si és nacionalista d'algun tipus, serà nacionalista espanyola i no pas nacionalista catalana. La reacció contra això, en canvi, la reacció de les classes populars, aquesta sí que té un particularisme, i en conseqüència un particularisme català. Aquest és, doncs, un altre dels corrents actuals, potser el més important, respecte del tema¹⁰².

L'anàlisi de Josep Termes era no només molt raonable i ponderada, sinó que assenyalava una de les mancances gairebé històriques dels treballs de Solé Tura: el no reconeixement d'alguns dels antecedents teòrics del seu treball, és a dir, les aportacions històriques de Joaquim Maurín i Andreu Nin. Era una intervenció que obligava a fer una certa revisió de les coses dites i escrites en els anys anteriors.

Potser relacionada amb la lectura crítica de Josep Termes i amb la superació de l'estructuralisme marxista més dogmàtic dels anys anteriors, la primavera de 1975 Jordi Solé Tura va oferir algunes matisacions importants al voltant del seu treball. En una entrevista concedida a Manuel J. Campo –probablement, Manuel Campo Vidal– ho deixava força clar:

Se me ha atribuido que para mí el catalanismo es una invención de la burguesía, tal vez por una deficiente lectura de mi libro y quizá también, debo reconocerlo, porque en algún momento yo he planteado la polémica en términos unilaterales como si desconfiase del potencial popular del catalanismo. En función de eso debo decir claramente que el catalanismo no es un hecho exclusivamente burgués sino que confluyen en él históricamente intereses de clase distintos. Existe una base popular esencial porque son las clases populares las que en el siglo pasado mantuvieron la particularidad catalana mediante la lengua y la cultura popular. Es innegable que la burguesía de la Lliga hizo del hecho cata-

¹⁰² Uns anys més tard, Josep Termes hi tornaria amb un to més favorable a allò què hauria volgut dir Jordi Solé Tura: «Cal dir que quan Solé Tura feia, des de la seva òptica, la denúncia de Prat de la Riba i de la Lliga i, per tant, la descripció, anàlisi i crítica del catalanisme burgès, ell volia denunciar l'aspecte burgès del catalanisme, però no el catalanisme, perquè se sobreentenia, es deia i se sabia que, a part d'aquest catalanisme burgès, n'hi havia un altre que era un catalanisme d'altres classes socials, popular o proletària. Una altra cosa és que en el conjunt d'Espanya entenguessin que el catalanisme "burgès" era tot el catalanisme...» (J. TERMES, *Catalanisme en el canvi de segle, dins 1898: entre la crisi d'identitat i la modernització*, Barcelona, PAM, 2000, vol. I, p. 61).

lán un programa político y lo puso en práctica. Y esto lo marcó decisivamente. Más tarde en el marco del catalanismo se han manifestado intereses de clase distintos e incluso enfrentados. El problema común de todos ellos ha sido la necesidad de romper con un estado centralista y burocrático con el que tropezaban. Por eso pude decirse que el catalanismo es un hecho históricamente ligado a toda la problemática de la revolución democrático-buguesa en España¹⁰³.

El canvi de paradigma era notable; la revisió, profunda. Diu molt de l'honestedat intel·lectual de Jordi Solé Tura que fes una avaluació autocrítica de tot allò que havia escrit, en català i castellà, incorporés observacions i matisos foranis i ho expliqués en públic. Era un nou llenguatge, una manera diferent d'explicar-se i de plantejar les qüestions que arrossegava des de 1967. En la resposta a dues preguntes que li feia el periodista, el lector podia constatar l'evolució metodològica, intel·lectual, interpretativa –fins i tot política– que havia viscut Solé Tura en els darrers set o vuit anys, que tenia molt a veure amb els nous temps polítics que es respiraven:

Así, pues, la figura de Prat de la Riba...

Prat de la Riba fue el gran sintetizador de las corrientes dispersas que hasta entonces se planteaban el problema de Catalunya pero que no acertaban con una formulación precisa. En este sentido, Prat de la Riba fue un gran político burgués y nadie puede negar su dedicación íntegra a Catalunya o su visión apasionada del problema catalán. En el contexto político español de su momento Prat de la Riba representó sin duda la opción democrático-burguesa. *¿Qué quiere decir cuando afirma que el catalanismo ha tenido siempre una componente democrática?*

El catalanismo siempre se ha desarrollado en función de un determinado estado centralista y burocrático. Precisamente por eso, incluso el catalanismo burgués con relación al Estado ha tenido siempre un carácter democrático. En consecuencia, las clases políticamente activas hoy en la escena catalana o están integradas en un proyecto antidemocrático, y por tanto ya no hace falta hablar o, de lo contrario, están todas obligadas, aunque sea por intereses diferentes, a plantearse en primer plano en sus programas la cuestión de las libertades políticas y la cuestión de la reestructuración del Estado en un sentido descentralizador. Aquí es posible llegar a unas alianzas políticas de carácter democrático más explícitas y avanzadas que en otros lugares de España. Por eso es posible avanzar hoy hacia un pacto catalán que ponga en primer plano la cuestión de las libertades y la personalidad política de Catalunya en nombre, todo eso, de un proyecto político global.

¹⁰³ M.J. CAMPO, *Solé Tura hace las paces con Prat de la Riba*, dins «Tele Expres», 13 maig 1975.

Certament, la unitat d'acció de les diferents forces polítiques, culturals i civils antifranquistes havia arribat, aquella primavera de 1975, a un grau de maduresa inimaginable tres o quatre anys abans. La creació de l'Assemblea de Catalunya, el novembre de 1971, i l'èxit de la seva actuació i desplegament permetien revisar les anàlisis polítiques i historiogràfiques dels anys anteriors i, sobretot, abandonar els esquemes més rígids i dogmàtics que havien dominat bona part de les ciències socials catalanes en el canvi de dècada. Paradoxalment, a mesura que intel·lectuals com Jordi Solé Tura polien els seus plantejaments i els ajustaven cada vegada més a la realitat del moment, el nacionalisme conservador –en part fora de l'Assemblea de Catalunya– reforçava el seu missatge anticomunista –o antimarxista, en la seva vessant cultural i intel·lectual. Mentre Solé Tura revisava les seves tesis i integrava Prat de la Riba i el catalanisme burgès en un camp més ampli, els cercles pujolistes es mostraven més severos amb les esquerres intel·lectuals del país i alimentaven la llegenda negra al voltant de *Catalanisme i revolució burgesa*. Abans de tancar l'entrevista, Jordi Solé Tura contestava un parell de preguntes que les hauria signat el mateix Josep Benet:

¿Qué importancia tiene la cuestión catalana para las clases populares?

Cuando se dice que para las clases populares y para sus representantes la cuestión catalana es secundaria no se dice verdad. También la burguesía en muchos momentos de la historia ha sido secundaria y no ha dudado en sacrificar los planteamientos catalanistas cuando entraban en contradicción con sus propios intereses de clase. Si hablamos de libertad, de autogobierno y de funcionamiento democrático en un proyecto para el futuro las clases populares y trabajadoras son las más interesadas porque tienen en ese proyecto todo a ganar y nada a perder.

¿Puede ser, como se augura, que la cuestión catalana divida a las clases populares?

Puede ser y es importantísimo evitarlo. Hay quien está interesado en ello y responsabilidad de todos es el evitarlo. Por parte de los actores políticos que representan a las fuerzas políticas populares es absolutamente imprescindible saber expresar el interés por la democracia y el socialismo con la política de Catalunya. Este es el marco específico en el que nos movemos. Lo que sucede es que estas fuerzas populares saben que la lucha por la libertad es inviable si no se sitúa en el marco de las libertades políticas en todo el Estado. Por eso han de asegurar la unidad de las fuerzas políticas en Catalunya y en el resto de España.

Quedava entès que el catalanisme com a projecte polític democràtic era transversal i atenia a totes les forces socials –les classes, en el llenguatge ortodox del marxisme– del país. Evitar el lerrouxisme i la divisió era una tasca de tots aquells agents incorporats a la lluita antifranquista i Jordi Solé

Tura ho remarcava, en corcondança amb les línies estratègiques i les mobilitzacions contra la dictadura dels darrers anys. Com lligaven aquestes explicacions amb Enric Prat de la Riba i el seu temps? Exactament, tal com havia volgut explicar Solé Tura l'any 1967: una de les cares del catalanisme havia estat la burgesa i regionalista, no l'única. Les lectures confuses i interessades que es van fer del llibre no eren responsabilitat del seu autor.

10. Una darrera revisió a «Taula de Canvi» (1976)

La tardor de 1976 va aparèixer el primer número de «Taula de Canvi», una «revista teòrica d'un ampli sector de l'esquerra catalana», tal com es definia en la presentació¹⁰⁴. Els responsables parlaven de la «construcció del socialisme», de definir estratègies per assolir aquest objectiu, etc. Encara no feia un any de la mort del dictador, les passes cap a la construcció de la democràcia eren molt vacil·lants, però l'esquerra catalana –comunistes i socialistes– tenia la impressió de ser la força imprescindible que empenyia el carro del país en el dur trànsit de la lluita antifranquista a una democràcia socialment avançada, gestionada per un poder autonòmic fort.

En aquest context, «Taula de Canvi» oferia un primer número carregat de marxisme i qüestió nacional. I, per marcar el territori, ningú millor que Jordi Solé Tura per recuperar l'assumpte, revisar-lo i posar-lo al dia. A *La qüestió de l'Estat i el concepte de nacionalitat*¹⁰⁵, l'autor anava a buscar el

¹⁰⁴ En vaig parlar en el seminari L'esquerra en la transició espanyola, organitzat pel Centre d'Estudis sobre el Franquisme i la Democràcia (CEFID-UAB), el novembre de 2015. El text original, *Al voltant de «Taula de Canvi»: el malestar de l'esquerra en un país en construcció (1976-1980)*, es va publicar, traduït al castellà, a *Las izquierdas en tiempos de transición*, a cura de C. Molinero i P. Ysàs, València, PUV, 2016, pp. 221-244.

¹⁰⁵ Tal com s'explica al final de l'article, aquest text va ser presentat al 1er. Encontre de Ciències Socials dels Països Catalans, celebrat a Perpinyà el març de 1976. A la tardor, Jordi Solé Tura va participar en una segona reunió d'aquest tipus, ara de caràcter més polític, que partia d'una pregunta molt de l'època: «¿Formen una entitat nacional única els Països Catalans?». Les jornades es van fer al Col·legi d'Advocats de Barcelona, i van comptar amb la participació de Josep Fontana, Jordi Carbonell, Josep Guia, Ernest Lluch, Francesc Vallverdú, etc. Segons una crònica del moment, «les discussions van ser agudes, en alguns moments fins i tot violentes (Solé Tura fou interromput durant la seva exposició)...» (*Jornades sobre els Països Catalans*, dins «Arreu», 0, 18-24 octubre 1976).

punt d'arrencada a l'any 1974, en el famós col·loqui d'historiadors que va debatre, d'una manera molt àmplia i profunda, sobre els orígens i la naturalesa del catalanisme i la seva relació amb les classes socials. La síntesi de l'assumpte era, tal com explicava Jordi Solé Tura: «¿quins són els components socials bàsics en els orígens i el desenvolupament del moviment nacional català? ¿És un moviment iniciat, impulsat i dirigit per la burgesia, amb una participació totalment secundària de les classes populars?» (p. 5). A continuació, explicava com Josep Termes havia plantejat aquestes qüestions «amb molta claredat», remarcant el component popular «del moviment nacional català». Seguint aquest fil, Termes hauria afirmat: «Crec que el fet nacional és molt més un fet de les classes populars que no pas de les respectives burgesies».

És en aquest punt on l'article de Jordi Solé Tura adquireix una importància considerable, en aquell convuls 1976. Prenent com a punt de partida la reflexió de Josep Termes, Solé Tura admetia que calia revisar «conceptes i dades» i «replantejar termes tan polèmics com els de "revolució burgesa"». I, seguint aquest fil argumental, escrivia una nota a peu de pàgina molt reveladora:

Jo mateix tinc reserves importants sobre la utilització d'aquest concepte no sols a les edicions catalanes del meu llibre *Catalanisme i revolució burgesa*, sinó també a la introducció de la primera edició castellana (Edicusa, Madrid, 1970). A la segona edició castellana (Edicusa, Madrid, 1974) he intentat aportar algunes correccions a l'esquema teòric anterior, el qual es basava en una transposició excessivament rígida dels conceptes elaborats per Nicos Poulantzas (conceptes que també pateixen, a parer meu, d'un cert mecanicisme) (p. 6, nota 3)¹⁰⁶.

Sorprenentment, la nota va passar desaparecebuda o no se li va donar la importància real –que era molta– que tenia. Si hom recordava les polèmiques que havia provocat l'aparició de *Catalanisme i revolució burgesa* l'any 1967, podia calibrar perfectament que Jordi Solé Tura estava oferint una lectura autocrítica de primera categoria, gairebé inèdita i insòlita en

¹⁰⁶ En el fons documental de Jordi Solé Tura es conserven un parell de documents que, probablement, tenen relació directa amb aquesta darrera afirmació: la traducció al castellà, feta pel mateix Jordi Solé Tura, de l'article de Poulantzas, *El problema del Estado capitalista*, publicat originàriament amb el títol *Capitalism and the State* dins «New Left Review», 58, desembre 1969; i un text mecanografiat (11 pp.), amb un afegit a mà (4 pp.), titulat *Una teoría del Estado capitalista (a propósito del libro de N. Poulantzas)*. Tot aquest material es troba a l'Arxivador 1, 1959-1967; AJST-AMV.

aquells temps, al voltant d'una qüestió extraordinàriament sensible no només en el camp de les discussions teòriques, sinó també en la pràctica política de l'antifranquisme català i catalanista.

Així, doncs, tocava revisar a fons les aportacions fetes, replantejar qüestions que ja semblaven aclarides i assumir que, per una banda, es patia una «insuficiència dels nostres esquemes teòrics» (p. 7); i, per l'altra, era necessària «una reconsideració serena del fet nacional català tot i sabent que una bona part de la nostra història recent encara ens és desconeguda o, si més no, mal coneguda» (p. 7). Sobre unes bases força febles, doncs, Jordi Solé Tura proposava tres factors «decisius» que definirien «el marc nacional»: «la lluita per la construcció d'un poder polític, un Estat»; «la construcció d'un espai econòmic específic»; i «el desenvolupament d'una cultura específica» (pp. 7-8). A continuació, introduïa el factor de classe social que, en certa manera, corregia la seva posició original de l'estudi sobre Prat de la Riba i el catalanisme:

és impossible comprendre el fet nacional català sense veure-hi que totes les classes socials catalanes van topar –des de posicions de classe diferents i per interessos diferents– amb un mateix adversari, amb el mateix Estat centralista. I que aquesta topada i la manera com s'ha resolt en cada moment històric han donat lloc a un determinat reagrupament de classes a Catalunya, han marcat les relacions entre les classes dins de Catalunya i han donat un segell específic a la projecció de totes elles en el marc de tot l'Estat espanyol (p. 8).

A partir d'aquí, Jordi Solé Tura assajava una nova síntesi sobre la relació històrica entre classes i catalanisme i el paper jugat per cada bloc social, incorporant –críticament– les observacions fetes per Josep Termes el 1974. Amb una exhaustivitat notable –tot i les limitacions d'un article de revista mensual–, repassava els diferents corrents ideològics del catalanisme, la seva vinculació amb els interessos de classe de grups determinats –des de l'alta burgesia industrial i financera fins les classes populars–, i els grans episodis històrics, fins arribar a 1936, quan el protagonisme de grups polítics com el PSUC o el POUM, va demostrar que el moviment obrer i popular exhibia «les possibilitats enormes d'una nova visió nacional-popular del fet nacional català» (p. 15) i la fi de l'hegemonia burgesa sobre el fenomen nacional. Dit en unes altres paraules, el catalanisme hauria passat a mans de les classes populars i ni tan sols el tall de 1939 podia posar en perill les possibilitats de futur d'un catalanisme de base popular i esquerrana.

Però l'anàlisi no acabava aquí. L'hegemonia de l'esquerra hauria estat vàlida pels anys de la República i la guerra. I l'any 1976? Com afrontar el desafiament del postfranquisme, expressant una certa voluntat unitària en

les accions a emprendre? En primer lloc, afirmant que «el catalanisme no va ser una creació instrumental de la burgesia, ni de cap altra classe o fracció de classe, sinó l'expressió i el resultat d'una complexa lluita política i ideològica que va tenir com a eix principal d'avanç i de precipitació la lluita per una determinada estructuració de l'Estat» (p. 17). Certament, la burgesia va dirigir la lluita contra l'Estat centralista durant molts anys; a la vegada, s'enfrontà amb les classes populars –d'aquí els conflictes com la Setmana Tràgica, de 1909– per defensar els seus interessos de grup. Però –i aquest però era important–, «malgrat la duresa dels conflictes de classe a l'interior de Catalunya, totes les classes socials han topat, per raons pròpies i, per tant, diverses, amb un mateix adversari centralista i autoritari» (p. 17). I, encara més important l'any 1976: «En la mesura en que l'Estat espanyol s'ha consolidat com un Estat burocràtic i centralista, com a culminació i expressió d'un sistema d'hegemonia autoritari, el moviment nacional català ha tingut en tot moment, fins i tot en les manifestacions més conservadores, un contingut democràtic» (p. 17). Naturalment, més endavant introduïa un matís indispensable: «Subratllar aquest caràcter democràtic no vol pas dir que afirmem que totes les classes socials catalanes, pel fet de ser catalanes, tenen unes posicions i uns comportaments democràtics» (p. 18). O, per arrodonir-ho: «Aquest caràcter democràtic es refereix únicament a la relació entre el moviment nacional català i l'Estat burocràtic i centralista, no a la relació entre les diverses classes socials catalanes en el si del bloc històric català» (p. 18).

Nou anys després d'encetar un debat imprescindible per entendre el passat i el present del país, Jordi Solé Tura el tancava provisionalment en unes circumstàncies radicalment noves i extraordinàries. El cost, personal i polític, d'aquell debat, sobretot amb la irrupció airada de Josep Benet, va ser molt alt, fins el punt que, per a certs sectors del país, Solé Tura es va convertir en un exemple dels «catalans traïdors» –com l'haurien definit des de l'exili als anys quaranta del segle passat– i, amb els anys, dels claudicants de la Transició. Bona part de la gent que l'ha acusat desafordament, demagògicament, no ha llegit mai *Catalanisme i revolució burgesa*, ni ha volgut saber res de la trajectòria política, cívica, acadèmica, del seu autor. Al cap dels anys, Jordi Solé Tura en faria un balanç corprenedor i molt sincer: «fèiem el que podíem, [...] encertàvem en algunes coses i ens equivocàvem en altres. Però parlàvem de fets i d'idees i si ens barallàvem no era pel gust de la baralla i de la polèmica sinó perquè no ens resignàvem i volíem sortir del forat immens en què vivíem. Per això creia i crec encara que tot allò valia la pena, més enllà de les confrontacions»¹⁰⁷.

¹⁰⁷ J. SOLÉ TURA, *Una història optimista*, cit., pp. 266-267.